

PRÁVA A POVINNOSTI UHORSKÝCH BISKUPOV PRI SPRÁVE DIECÉZ V 11. AŽ 14. STOROČÍ Z POHLADU KÁNONICKÉHO PRÁVA¹

The Rights and Duties of Bishops from the Kingdom of Hungary in the Administration of Dioceses in the 11th – 14th Centuries as Related to the Canon Law

Miroslav Glejtek

DOI: 10.17846/CL.2018.11.1.79-104

Abstract: GLEJTEK, Miroslav. *The Rights and Duties of Bishops from the Kingdom of Hungary in the Administration of Dioceses in the 11th – 14th Centuries as Related to the Canon Law.* Diocesan archbishops and bishops were the most prominent representatives of the medieval Catholic Church in Central Europe. They were responsible for the religious life of their archdiocese or diocese. Only an appointed bishop holds power *in pontificalibus, in spiritualibus* and *in temporalibus*. After episcopal ordination, they were authorized to perform sacral acts. The status of bishops, in terms of religious governance and property administration, was derived predominantly from the canon law. Universal canon law collections, conciliar decrees and some elements of secular law determine the fundamental rights and obligations of these prelates. The paper presents the most important of them and supplements them with specific cases from the territory of medieval Kingdom of Hungary.

Keywords: *bishop, jurisdiction, canon law, Kingdom of Hungary, Middle Ages*

Abstrakt: GLEJTEK, Miroslav. *Práva a povinnosti uhorských biskupov pri správe diecéz v 11. až 14. storočí z pohľadu kanonického práva.* Medzi najvýznamnejších predstaviteľov stredovekej katolíckej cirkvi v strednej Európe patrili sídelní arcibiskupi a biskupi. Tí niesli zodpovednosť za náboženský život na území zverenej arcidiecézy alebo diecézy. Len riadne ustanovený biskup bol nositeľom plnosti moci *in pontificalibus, in spiritualibus* a *in temporalibus*. Na vykonávanie sakrálnych úkonov získavali oprávnenie udelením biskupského svätenia. Postavenie biskupov v oblasti duchovnej a majetkovej správy vychádzali najmä z noriem kanonického práva. Univerzálne kanonicko-právne zbierky, ustanovenia koncilov a niektoré prvky svetského práva určujú základné práva a povinnosti týchto prelátov. V predložennom texte sú najvýznamnejšie z nich predstavené a doplnené o konkrétne prípady z územia stredovekého Uhorského kráľovstva.

Kľúčové slová: *biskup, jurisdikcia, kanonické právo, Uhorské kráľovstvo, stredovek*

---

¹ Štúdiá vznikla na Katedre histórie FF UKF v Nitre v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0006/18 *Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku.*

Úvod

Neoddeliteľnou súčasťou života stredovekej stredoeurópskej spoločnosti bola na všetkých úrovniach latinská cirkev reprezentovaná rímskym biskupom – pápežom. Za dlhé stáročia, počas ktorých sa bádatelia zaoberajú obdobím stredoveku, vznikli tisíce prác najrôznejšieho rozsahu a úrovne, ktoré sa zaoberajú miestom, postavením, fungovaním a úlohami, ktoré cirkev prostredníctvom svojich reprezentantov (vyššieho kléru) v spoločnosti zastávala. Rozmanitosť látky a bádateľských prístupov sú úmerné obrovskej škále aktivít cirkvi naprieč spoločenskými a sociálnymi skupinami, a geografickým priestorom. Panovníckym dvorom počínajúc a vidieckou farnosťou či izolovaným kláštrom končiac. Tieto aktivity ponúkajú takmer nevyčerpatelné množstvo čiastkových tém dotýkajúcich sa vnútorného fungovania vo vnútri cirkvi, ako aj vo vzťahu k sekulárnemu (laickému) prostrediu. Pochopiteľne v možnostiach a limitoch zachovaných prameňov.

Na nasledujúcich riadkoch budem venovať pozornosť špecifickej skupine predstaviteľov stredovekých náboženských elít. Boli to (arci)biskupi, ako najvyšší reprezentanti katolíckeho kresťanstva, stojaci na čele cirkevnej hierarchie. Ak opomenieme opátov a priorov najväčších a najvplyvnejších kláštorov či prepoštov kapitúl, sú stredovekí biskupi najviditeľnejšími nositeľmi a reprezentantmi moci v cirkvi, ako aj vo vzťahu k profánnemu svetu. Vychádzajúc z princípu, že arcibiskupi mali v rámci vlastnej arcidiecézy automaticky rovnaké práva ako biskupi v diecézach, budem pre zjednodušenie používať len termín biskup a biskupstvo (diecéza). Len v prípade zdôraznenia niektorých špecifických práv a povinností prináležiacich výlučne arcibiskupom ako metropolitom, najmä vo vzťahu k podriadeným zložkám cirkevnej správy budem používať termín arcibiskup (arcidiecéza).

Spomenutí preláti² tvorili exkluzívne spoločenstvo, či inými slovami profesijnú skupinu, ktorá v Uhorskom kráľovstve nikdy v jednom období nepresiahla počet niekoľkých jednotlivcov. V zásade bol ich počet definovaný počtom (arci)diecéz,³ v ktorých ako (arci)biskupi pôsobili.⁴ K nim treba pripojiť ešte prípadných pomocných biskupov. Špecifickú skupinu predstavovali preláti z iných krajín, ktorí v Uhorsku pôsobili v pozícii pápežských legátov s najrôznejšími právomocami

² Z hľadiska cirkevného práva boli prelátmi aj ďalší cirkevní hodnostári ako opáti a priori, prepošti a hodnostári kapitúl (Uličný 2013, 339). V rámci tejto štúdie budeme hovoriť o užšej skupine najvyššie postavených prelátov, arcibiskupov a biskupov. Tieto dve skupiny hodnostárov chápe ako uhorských prelátov aj renovácia zlatej buly z r. 1231: „*Prelati ecclesiarum ut archiepiscopi et episcopi...*“ (CDSL I 1971, č. 375, 267).

³ V Uhorsku sa v stredoveku vyprofilovali dve arcidiecézy. Do rozsiahlejšej ostrihomskej prináležali sufragánne Nitrianske, Jágerské, Rábske, Vesprímske, Päťkostolské a Vacovské biskupstvo. Druhému metropolitovi, v Kaloči, podliehali Čanádske, Varadínske, Sedmohradské, Bosnianske, Sriemske a Záhrebské biskupstvo. Pre úplnosť môžeme doplniť ešte tretiu, Splitskú arcidiecézu, ku ktorej náležali Zadarské a Dubrovničke biskupstvo, ako aj ďalšie diecézy v Dalmácii (Érszegi 1994, 563-564; Eubel 1914, 284). Aj ich hodnostári bývajú, v súlade s politickou situáciou a záujmami uhorských panovníkov v 14. storočí, tiež uvádzaní medzi uhorskými prelátmi.

⁴ O štruktúre biskupského zboru nás bohato informujú napríklad slávnostné panovnícke privilégia, v ktorých sú uvádzaní v zoznamoch kráľovských hodnostárov. Ako príklad nám môže poslúžiť listina Ľudovíta I. z r. 1355, v ktorej záverečnej časti sa uvádza: „... *venerabilibus in Christo patribus dominis: eodem Nicolao Strigoniensi, locique eiusdem comite perpetuo, fratre Dyonisio Cholocensi et Dominico Spalatensi archiepiscopis; Nicolao Agriensis, Demetrio Waradiensis, Andrea Transilvano, Colomano Jauriensis, Nicolao Quinqueecclesiensis, Michaele Vaciensis, Johanne Wespremiensis, Thoma Chanadiensis, fratre Thoma Sirimiensis, Peregrino Bosznensis, Stephano Nitriensis et Blasio Tininiensis ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei salubriter gubernantibus...*“ (Frankói 1899, 138). Veľmi ľahko si môžeme takýmto spôsobom, pomocou kráľovských listín, overiť aktuálne zloženie biskupského zboru, ak to zachovaný pramenný materiál, pochopiteľne, dovoľuje.

a povereniami. Tí však netvorili stabilnú súčasť uhorského episkopátu (Kalous 2014, 347-355; Kalous 2010).

V rámci príspevku sa zameriam na najvýznamnejšie úlohy, ktoré títo preláti v stredovekej spoločnosti plnili v oblasti duchovnej (*in spiritualibus*) a majetkovej správy (*in temporalibus*). Mnohé z nich biskupi často delegovali aj na svojich vikárov či iných zástupcov. Pôvodcami týchto práv ale vždy boli diecézni biskupi, či už ich zverovali do kompetencie iných osôb alebo nie. Jedným zo základných zdrojov poznania týchto práv a povinností boli normy kánonického práva, ktorými sa katolícka cirkev riadila ako autonómna organizácia. Tie v najväčšej miere determinovali postavenie biskupov v cirkvi všeobecne. V rámci možností ich doplním o príklady z uhorského prostredia. Hneď v úvode považujem za potrebné povedať, že ide o základný prehľad. Každú z načrtnutých tém je možné a potrebné ďalej študovať samostatne.

Osobitnú a rozsiahlu problematiku predstavujú práva a povinnosti biskupov *in pontificalibus*. Sú to všetky sakrálné úkony, ktoré boli biskupi oprávnení vykonávať až získaním najvyššieho posvätného rádu – biskupskou vysviackou. Definuje ich napríklad dielo Panormia, pripisované kanonistovi Ivovi zo Charters: „*K rádu biskupa patrí vysväcovanie kostolov, pomazávanie oltárov a posväcovanie krizmy. On ustanovuje uvedené úrady a vysluhuje cirkevné rády, on požehnáva sväté panny a kým určuje každé jedno v jednotlivostiach, tak sám je vo všetkom predstavený.*“ (Rábik 2014, 24) K najexkluzívnejším pontifikálnym právomociam nepochybne patrilo právo udeľovať všetky stupne svätenia či svätenie krizmy. Mnohé z ďalších obradov mohli vykonávať aj ostatní klerici s nižšími stupňami svätenia v prípade, že na to dostali biskupovo poverenie, resp. ich k tomu všeobecne splnomocňovalo kánonické či miestne zvykové právo. Aj keď sú úkony, na ktoré mali prednostné právo diecézni biskupi, ako napríklad posviacky sakrálnych objektov, cintorínov, slávnostné investitúry k benefíciám a pod. Biskupi často vysluhovali najrôznejšie náboženské obrady pre potreby najvyššie postavených osôb v kráľovstve. Medzi najprestížnejšie patrili pomazania panovníkov pri korunovácií, ale aj vykonávanie krstov či pohrebov v kráľovskej rodine. Až udelením biskupského svätenia sa mohol cirkevný hodnostár plnohodnotne ujať správy diecézy vo všetkých záležitostiach. Touto problematikou sa bližšie zaoberať nebudem. Len poznamenám, že ani získanie najvyššieho stupňa svätenia automaticky znamenalo, že prelát má plnú moc *in spiritualibus* a *in temporalibus*. Ide o pomocných biskupov, ktorí boli vikármi diecézneho biskupa (*vicarius in pontificalibus*). Ich počet nebol nikdy stabilný a závisel od aktuálnych potrieb príslušnej diecézy. Zatiaľ čo vikármi v záležitostiach duchovnej a svetskej správy mohli byť akýkoľvek klerici s nižšími stupňami svätenia, pri špecifických liturgických úkonoch udeľovaných z moci plnosti kňazstva alebo rezervovania kánonickými právom, mohol diecézneho biskupa nahradiť zas len ním poverený biskup (Mályusz 2007, 174).⁵ Či už išlo o svätenie oltárov, kostolov, cintorínov, ale aj vydávanie rôznych nariadení, cez vedenie synod, rušenie exkomunikácií až po prípravu krizmy počas obradov Zeleného štvrtka. K ich väčšiemu rozšíreniu došlo najmä od 14. storočia. Často boli príslušníkmi rehoľných rádo, resp. boli vyberaní z prostredia členov kapitúl. Ich výskum je však pomerne problematický a v prameňoch sa vo väčšej miere začínajú objavovať v 15. storočí. Napríklad T. Fedelesovi sa podarilo rekonštruovať medzi rokmi 1402 až 1526 v Pätkostolskej diecéze piatich pomocných biskupov. Z toho boli dvaja príslušníkmi rádu karmelitánov, dvaja členmi katedrálnej kapituly a jeden bol komendátorom benediktínskeho opátstva (Fedeles 2010, 5-20). V Ostrihomskej arcidiecéze sa podarilo medzi rokmi 1458 a 1526 rekonštruovať prítomnosť 12 pomocných biskupov, z ktorých niektorí pôsobili vo funkcii aj viacerých období, resp. sa ich úlohy

⁵ Ilustruje to listina z r. 1424, ktorá hovorí o tom, že „*Nicolaus, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus Dionysiensis, suffraganeusque almae ecclesie Agriensis, in pontificalibus generalis*“ udelil kňazské svätenie „*ex mandato et commissione reverendi in Christo Patris et Domini Petri de Rozgon, ecclesiae episcopi Agriensis*“ (CDH X/6 1844, č. CCLXXIV, 621-622).

v prameňoch v rôznych obdobiach líšia (Tóth 2014, 14-19). V ďalšom texte upriamim pozornosť výlučne na „riadnych“ diecéznych biskupov, s plnosťou moci vo všetkých oblastiach.

Základné pramene štúdia právomocí biskupov

V stredovekom Uhorsku vychádzali práva a povinnosti najvyšších cirkevných hodnostárov v základných otázkach cirkevnej jurisdikcie predovšetkým zo širokého spektra noriem kánonického práva a zvyklostí v katolíckej cirkvi. Tie podobne ako tomu bolo aj v ostatných stredoeurópskych a západoeurópskych štátoch, podliehali Apoštolskej stolici v Ríme (resp. Avignone). Osobitné miesto má v rámci kodifikácie práv a povinností biskupov najmä Graciánov dekrét (1. pol. 12. stor.), neskôr doplnený o Dekretále Gregora IX. (1. pol. 13. stor.), a niektoré ďalšie všeobecne uznávané dokumenty kánonického práva (Vladár 2017, 273-286, 302-306; Vladár 2009, 128-156; Mrkývka – Veselá 1992, 38-43; CIC I 1959; CIC II 1959). Ďalším významným zdrojom univerzálneho kánonického práva boli najmä uznesenia všeobecných cirkevných koncilov (DSP II 2007; DSP III 2007). Zákony promulgované na konciloch sa často venovali novým aktuálnym problémom a otázkam, a s právnymi zbierkami sa vzájomne dopĺňajú.⁶ Zvrchované postavenie noriem kánonického práva definuje aj univerzálne práva a povinnosti biskupov podliehajúcim Apoštolskej stolici. Treba ale zdôrazniť, že tieto normy znamenajú určitý ideál. Ten sa ale presadzoval len postupne a mohol sa od reality viac či menej vzdalovať. Treba mať stále na pamäti, že možnosti jeho uplatňovania neboli vždy ideálne a záviseli od mnohých faktorov. Dôležitú úlohu tu zohrávalo napríklad právne vzdelanie a intelektuálne zázemie. Vidieť to na recepcii kánonického práva po tom, ako do Uhorska prichádzali prví absolventi práva na západoeurópskych univerzitách. Tí potom mohli z pozície vysokých cirkevných hodnostárov toto právo zavádzať aj do uhorskej praxe. Časový horizont presadenia sa kánonického práva ale závisel aj od množstva ďalších faktorov, ako boli politické a hospodárske pomery v štáte a pod.

Pri štúdiu postavenia cirkevných hodnostárov v nadväznosti na najstarší uhorský vývoj (11. a 12. stor.) nemôžeme opomenúť ani kráľovské zákonníky. Ide o normy svetského práva, ktorého zdrojom bol panovník, a nie Apoštolská stolica. Dominantný priestor je v nich však venovaný cirkevným záležitostiam a osobitne aj cirkevným hodnostárom, a preto ich nemôžeme opomenúť (Múcska 2004, 13). Či už zákonníky prvých panovníkov Štefana I., Ladislava I., Kolomana, alebo uznesenia najstarších synod. Často sú inšpirované staršími mimouhorskými cirkevno-právnymi zbierkami (Múcska 2007, 14) a iste aj vlastnou domácou tradíciou. Ich hodnota spočíva predovšetkým v tom, že nám pomáhajú pochopiť postavenie prelátov tak v cirkevnom, ako i svetskom prostredí v období, o ktorom máme minimum iných prameňov.

Zvláštne miesto patrí pápežskej listinnej produkcii, ktorá smerovala do Uhorska (Theiner 1859; Theiner 1860; Lukcsics 1931). Jej veľká časť bola určená priamo prelátom a venovala sa ich kompetenciám, povinnostiam, sporom, cirkevno-správnym a ďalším pastoračným otázkam. K nej môžeme pripočítať aj písomnosti, ktoré vznikali z rozsiahlej činnosti pápežských legátov a nuncií, ktorí často disponovali rozsiahlymi právomocami (fakultami). Tie im umožňovali intenzívne vstupovať tak do vnútrocirkevných, ako aj celokrajinských záležitostí (Kalous 2010, 81-97). Zvláštnu skupinu prameňov tvoria nariadenia cirkevných synod, predovšetkým tých, ktoré prebiehali v kompetencii pápežských legátov a nuncií. Pápežskí vyslanci ich využívali predovšetkým ako jeden z prostriedkov, ktorými sa pokúšali reformovať vnútrocirkevné, ale i všeobecné pomery

⁶ Nariadenia kánonicko-právných zbierok a koncilov sa v mnohom opakujú, resp. novelizujú. Pre prehľadnosť budem v rámci tohto príspevku vychádzať prevažne z prehľadných koncilových nariadení. V príslušnej literatúre, na ktorú odkazujem, sú s ďalšími normami (prameňmi) komparované a je ľahké ich v prípade potreby dohľadať.

v kráľovstve. Na zvolaných synodách boli za účasti najvyšších cirkevných a svetských predstaviteľov promulgované nariadenia, ktoré sa v praxi mohli prejavíť len za účinnej snahy zainteresovaných. Mnohé z nich sa dotýkali práve najvyšších hodnostárov.⁷

Reálnu implementáciu kánonického práva v otázkach jurisdikcie cirkevných hodnostárov možno sledovať predovšetkým prostredníctvom listinných prameňov, ktoré vznikali z ich vlastnej činnosti. V Uhorsku sa písomňovanie právnych aktov vykonávaných prelátmi začína v malej miere objavovať v 12. storočí (Marsina 1990, 16-17). K ich rozšíreniu došlo najmä v 13. storočí. Tu však nešlo o písomnosti vydávané v rámci vlastnej jurisdikcie biskupa, ale o verejno-notárske dokumenty vydávané z nariadenia kráľa (Marsina 1989, 98). Rozsah písomnej agendy sa postupne výrazne zväčšoval (Lehotská 1972, 330). Dôkladnou analýzou týchto písomností, či už ide o riešenú problematiku, alebo použité postupy, rozhodnutia a pod. nám pomáhajú osvetliť, ako v praxi právomoci biskupov vyzerali a ako s nimi narábali. Vždy je ale potrebné dôsledne sledovať, či išlo o rozhodnutie vyplývajúce zo zvrchovanej moci preláta. Často sa stretáme s tým, že išlo o splnenie príkazu nadriadenej cirkevnej inštalácie (napr. metropolitu sufragánnemu biskupovi), Svätej stolice (ktorý mohol byť reprezentovaný pápežským legátom) alebo svetskej moci.

Kánonický postup pri obsadzovaní biskupských stolcov

Jedným z najdôležitejších predpokladov plnohodnotného vykonávania biskupskej služby bolo legitímne obsadenie biskupského stolca. Minimálne v teoretickej rovine mohol byť skutočným nositeľom všetkých foriem moci vo svojej diecéze len riadne inštalovaný biskup. Pravidlá a postupy, ktoré priebeh obsadenia stolca určovali sa v období stredoveku pomerne dynamicky vyvíjali a prirodzene podliehali zmenám. V období budovania ranostredovekého Uhorského kráľovstva intenzívne do tejto oblasti vstupovali panovníci. V súlade so všeobecnými zvyklosťami zriaďovali biskupstvá a dosadzovali biskupov. Nemohli však postupovať úplne autonómne. O kreovaní biskupstiev hovorí Väčšia legenda sv. Štefana, že prebehlo „s písomným súhlasom nástupcu apoštolov na rímskom stolci“ (Marsina 1997, 53), resp. zakladacia listina Pätkostolského biskupstva (1009) hovorí, že biskupstvo vzniklo „so súhlasom svätej stolice, a v prítomnosti jej vyslanca biskupa Azona“ (CDH I 1829, 291-292). O obsadení ostrihomského stolca spomenutá legenda hovorí, že prebehlo „kánonickou voľbou“. Nemožno ale pochybovať o tom, že panovníkov vplyv na výber biskupa bol veľký.

Ďalšie obdobie bolo už silne poznačené bojom o investitúru biskupov, ktorý sa naplno rozho- rel počas pontifikátu pápeža Gregora VII. Napriek silnému odporu panovníkov a svetskej moci proti zákazu menovania biskupov svetskými autoritami, môžeme vidieť snahy panovníkov vlastné počínanie legitimizovať. Taká je napríklad teória o apoštolskej legácii Štefana I., ktorej chýba akákoľvek opora v práve a vznikla zrejme na dvore kráľa Kolomana práve v kontexte boja o investitúru (Tomko 1995, 25-30; Múcska 2004, 58-61; Chaloupecký 1928, 32).

Dôležitú úpravu predstavuje nariadenie Druhého lateránskeho koncilu (1139), ktorý jasnejšie definoval, kto mohol voliť biskupov. Mali to byť kanonici príslušnej katedrálnej kapituly.

⁷ Ako príklad nám môžu poslúžiť aktivity kardinála Gentilisa. Ten sa pokúšal o nápravu neporiadkov v mnohých oblastiach uhorského verejného života výrazne poznačeného bojmi o moc na začiatku 14. storočia. Jedným z prostriedkov, ktoré využíval boli aj synody. Napríklad na tej, ktorú zvolal v 1308 do Budína sa činnosti prelátov venovali osobitne články: V. O nenapádaní prelátov; VI. O chovaní cirkevných osôb; VII. O zákaze prijímania benefícií z rúk laikov; IX. O magistroch v katedrálnej kapitule; XI. O praxi zaužívaní pri voľbách a XVI. O prijímaní a uverejňovaní konštitúcií na synodách na žiadosť kráľa (Marek 2012, 38-45).

Z voľby mali byť pod hrozbou trestu vylúčení mníši, ktorí mali mať len poradný hlas.⁸ Presnejšie bol postup legislatívne ošetrený nariadeniami Štvrtého lateránskeho koncilu (1215) (DSP II 2007, IV. LK, čl. 24.1-5, 262) a dekretálami Gregora IX. (1227 – 1241). Voľba mohla prebehnúť tromi možnými spôsobmi. Prvá možnosť bola hlasovaním všetkých členov kapituly (*per scrutinium*), druhá spočívala v možnosti, že za kapitolu volili po dohode vybraní členovia (*per compromisum*) a tretia možnosť spočívala v tom, že predsedajúci voľbe povedal meno kandidáta a všetci voliči s ním súhlasili (*per inspirationem*)⁹ (CIC II 1959, Decretales Gregorii IX, lib. I, tit. 6, cap. 42, 88-89). Zvolený kandidát sa mal do mesiaca vyjadriť, či voľbu prijíma. V prípade voľby biskupa zohrával dôležitú úlohu nadriadený arcibiskup, do ktorého jurisdikcie sufragánny biskup patrila. Biskup ho musel požiadať o potvrdenie (konfirmáciu). Zvolený arcibiskup zasa žiadal o potvrdenie apoštolský stolec. Konfirmátor bol povinný dôsledne preskúmať zvoleného klerika, či je vhodný pre daný úrad. V prípade nedôslednosti a konfirmácie osoby, ktorá nespĺňala požadované kritériá hrozili arcibiskupovi prísne tresty (DSP II 2007, IV. LK, čl. 26.1-6, 264, 266). V prípade potvrdenia získaval ako potvrdený biskup biskupskú moc *in spiritualibus* a *in temporalibus*. Konfirmácia arcibiskupa mohla prebiehať viacerými spôsobmi. Buďto sa dostavil k pápežskému stolcu, kde boli určení preláti, ktorí mali záležitosť vyriešiť, alebo mohol vyslať svojich zástupcov a v tom prípade bolo od preskúmania zvoleného arcibiskupa upustené a skúmaná bola správnosť priebehu voľby a spôsobilosť zvoleného priamo v mieste voľby osobami, ktoré dôverne poznali situáciu v provincii (Knappek 1934, 82-84).

Po získaní konfirmácie biskup už musel pôsobiť v príslušnej diecéze a nemohol sa úradu bez povolenia slobodne vzdať. Od 13. storočia dokážeme na základe prameňov diplomatickej povahy pomerne presne mapovať množstvo prípadov, keď do obsadzovania postu biskupa vstupovali panovníci, pápeži či ďalší uhorskí cirkevní hodnostári. Toto vstupovanie na spôsob nátlaku, ponuky, želania atď. však bolo mimo noriem kánonického práva.

Osobitnú rozsiahlu tému predstavujú prípady, keď zvolený kandidát nespĺňal nejakú kánonickú požiadavku. Bol napríklad biskupom v inej diecéze, nedosahoval predpísaný vek, bol zdravotne nespôsobilý, nemal primerané vzdelanie, vznikol spor o legitímny priebeh voľby a podobne. V takom prípade cirkevné právo poznalo proces tzv. postulácie. Až po získaní dišpenzu sa takýto postulovaný kandidát mohol ujať úradu. Zatiaľ čo konfirmácia bola bežný spôsob potvrdenia do úradu, postulácia bola udelenie dišpenzu od určitej prekážky. Pod dišpenzom tu rozumieme legálnu výnimku, udelenú podľa určených pravidiel kompetentnou cirkevnou autoritou. Postulácia bola proces v podstate podobný s voľbou, ale namiesto *eligo* (volíme) užívali pojem *postulo*. Podobne ako pri voľbe, ak postulátori vybrali nespôsobilého kandidáta a o jeho nevhodnosti vedeli, mali byť z ďalšej voľby vylúčení v prospech tých, ktorí sa neprevinili. Ak sa previnili všetci členovia kapituly, nastala devolúcia v prospech pápežského stolca, ktorý sám rozhodol o obsadení stolca (Knappek 1934, 92-93).

V Uhorsku máme od 13. storočia zmapovaných viacero prípadov takéhoto procesu. Zaujímavý spor sa rozvinul v r. 1204, keď Ostrihomska kapitula postulovala za ostrihomskeho arcibiskupa aktuálneho kaločského arcibiskupa Jána. Tento výber vyvolal nevôľu sufragánnych biskupov ostrihomskeho stolca. Členovia Ostrihomskej kapituly svoje rozhodnutie zdôvodňovali dohodou s panovníkom. Hovorili priamo o tom, že by si nedovolili zvoliť niekoho, kto nemá dôveru kráľa.

⁸ „Obeuntibus sane episcopis, quoniam ultra tres menses vacare ecclesias prohibent patrum sanctiones, sub anathemate interdicimus, ne canonici de sede episcopali ab electione episcoporum excludant religiosos viros, sed eorum consilio honesta et idonea persona in episcopum eligatur. Quod si exclusis eisdem religiosis electio fuerit celebrata, quod absque eorum assensu et convenientia factum fuerit, irritum habeatur et vacuum.“ (DSP II 2007, II. LK, čl. XXVIII, 160).

⁹ V tomto prípade ide o napodobenie pápežskej voľby aklamáciou.

Sufragáni Ostrihomskej arcidiecézy¹⁰ sa obrátili na pápeža Inocenta III. a obhajovali svoj postoj argumentom, že oddávna volili ostrihomskeho arcibiskupa sufragáni s kapitulou (tento argument už neskôr nikdy nezaznel). Zdôvodňovali aj to, že už ako kaločský arcibiskup viackrát pôsobil proti záujmom zosnulého ostrihomskeho arcibiskupa Ugrina, a že by sa aj im mohol za ich predchádzajúce tvrdé postoje voči nemu pomstiť. Kapitula zasa argumentovala tým, že riadne sufragánov pozvala k jednaniu, ale že tí síce prišli, ale odmietli dať súhlas (*assensus*) a odmietli prispieť radou a pomocou. Vec sa ešte výrazne komplikovala po smrti kráľa Imricha a po sporoch vojvodu Ondreja, tútora nedospelého kráľa Ladislava IV. s kaločským arcibiskupom. V konečnom dôsledku ale pápež predsa len povolil postuláciu Jána. Dodáva ale, že by bolo vhodnejšie vybrať niekoho zo sufragánnych biskupov, než arcibiskupa z inej metropoly (Knappek 1934, 94-97).¹¹ Tento prípad ilustruje množstvo problémov, ktoré obsadzovanie postov arcibiskupov prinášalo. Či už sú to antagonistické vzťahy medzi biskupmi, záujmy sufragánov, alebo zložitá situácia kapituly vo vzťahu k panovníkovi a v neposlednom rade vstup pápežského stolca do celého procesu. Predovšetkým emancipácia pápežskej moci sa prejavovala aj v riešení otázok obsadzovania biskupstiev. Stále intenzívnejšie ho možno vnímať od 2. polovice 13. storočia a predovšetkým v 14. storočí. Pápeži čoraz častejšie obmedzovali kanonickú voľbu kapitulou a sami prostredníctvom rezervácií a provízií biskupstiev začali obsadzovať nielen nižšie, ale aj najvyššie benefícií. K tomu, samozrejme, treba prirátat aj zásahy známe už zo skoršieho obdobia ako konfirmácie, apelácie pri sporných voľbách, pripúšťanie postulácií, translácií a podobne. Rozlišujeme najmä generálne a špeciálne rezervácie. Prvé si pápeži vyhradzovali nezávisle od krajiny, diecézy, provincie. Išlo napríklad o prípady, keď prelát zomrel pri pápežskej kúrii alebo v jej blízkosti (dva dni cesty od kúrie), alebo sa uprázdnil stolec zrušením voľby, transláciou biskupa na iný post. Špeciálnymi rezerváciami si pápeži vyhradzovali tieto práva jednorázovo alebo trvalo v konkrétnych diecézach. Je ale potrebné povedať, že rezervácie sa ako účinný nástroj pápežskej politiky ujímali len postupne a nedodržiavali sa vždy dôsledne (Knappek 1934, 134-135, 153). V roku 1363 si Urban V. rezervoval obsadzovanie všetkých významných cirkevných benefícií (aj arcidiecéz a diecéz) uprázdnených akýmkoľvek spôsobom tak, že ich môže obsadzovať akokoľvek bude chcieť (Knappek 1934, 138-140).

Samostatnou témou sú panovnícke zásahy do menovaní biskupov. Už vyššie som uviedol, že v počiatkoch formovania uhorského štátu postupovali uhorskí kráľi, podobne ako panovníci v ďalších európskych krajinách, pomerne voľne. S upevňovaním postavenia cirkvi boli tieto procesy čoraz viac zväzované cirkevným právom. Koncom 12. storočia už panovníci zväčša participovali na obsadení biskupstva tak, že dali súhlas s uskutočnením voľby alebo zvolením konkrétnej osoby (Knappek 1934, 80). To ale neznamená, že do týchto otázok aktívne nevstupovali. Znamená to, že tak konali bez opory v nejakých špecifických právach, čisto z pozície ich mocenského postavenia, predovšetkým z politických záujmov.

Biskupi predstavovali popri veľmožoch jednu z najdôležitejších mocenských skupín v krajine, ktoré mohli byť účinnou oporou panovníckej moci, alebo naopak silnou opozíciou. Keď sa pozrieme na niekoľko príkladov z obdobia vrcholného stredoveku, môžeme vidieť, že napríklad Karol Róbert presadzoval do čelných cirkevných úradov členov rehoľných rádov. Dôvody boli prozaické. Nad prelátmi pochádzajúcimi z mocných veľmožských rodov nemohol mať účinnú kontrolu a mohli predstavovať výraznú opozíciu jeho vládnutia. V prípade príslušníkov žobravých reholí bolo toto riziko menšie.¹² Vo viacerých prípadoch panovník z rovnakých dôvodov presadil

¹⁰ Menovite to boli päťkostolský biskup Calan, vacovský biskup Boleslav, vesprímsky biskup Kalan a nitriansky biskup Ján (MES I 1874, s. 175, č. 165).

¹¹ Tam pozri všetky relevantné pramene k celému priebehu sporu.

¹² Príslušníkom rehole františkánov boli napríklad kaločský arcibiskup Ladislav (od r. 1317), nitriansky biskup Vít a sriemsky biskup Gregor (obaja od r. 1334). K dominikánom patrili záhrebský biskup Augustín

aj príslušníkov vlastného či spríbuzneného rodu. Takto získal post ostrihonského arcibiskupa Boleslav (1321 – 1328) z rodu Piastovcov, brat kráľovej prvej manželky, ako aj vojvoda Meško (1328 – 1334), ktorý sa stal nitrianskym biskupom. Karol Róbert dokonca dosadil na post ráb-
skeho biskupa svojho nelegitímneho syna Kolomana (1337 – 1375) (Knappek 1934, 191-192; Pór 1889, 375). V prípade brata ostrihonského arcibiskupa Boleslava, Meška, bol nátlak naozaj vý-
razný. Na príkaz arcibiskupa ho museli zvoliť nitrianski kanonici. Tí boli dokonca držaní v ostri-
homskom väzení, pod vyhrážkou smrti v prípade neuposúchnutia. V tomto prípade sa ale vďaka
účinnej (najmä finančnej) pomoci zo strany panovníka podarilo Meškovi konsolidovať pomery
v Nitre a vďaka tomu aj zlepšiť vzťahy s kapitulou (Lukačka 2011, 127).

Presadenie panovníckeho kandidáta na pápežskom dvore z času na čas narážalo aj na silnejší
odpor pápežov. Asi najvýstižnejšie to ukazuje list Gregora XI. kráľovnej matke Alžbete. Pápež
stratil trpezlivosť s Ľudovítom I., ktorý pri požiadavkách na obsadzovanie biskupských postov
zrejme zachádzal príliš ďaleko. Gregor tvrdo vyčíta kráľovi, že žiaden iný panovník nebýva pápežom
tak často vypočutý ako práve Ľudovít. A že nie je slušné, aby všetky dôležité cirkevné hodnosti boli
obsadzované len na základe panovníkových predstáv, keďže to náleží, z plnej moci danej od Boha,
len Apoštolskej stolici. Doslova píše, že také niečo si nárokuje „*len tyrani a nie katolícki králi*“
(Knappek 1934, 196-197).¹³ Ešte ďalej zašiel kráľ Žigmund Luxemburský, ktorý viacerými dekrét-
mi výrazne obmedzoval možnosti a práva pápežov vstupovať do uhorských cirkevných záležitostí.
Ilustruje to jeho postup po tom, ako sa pápež Bonifác IX. v boji o trón zastal kráľa Ladislava
Neapolského. Nariadením z 9. 8. 1403 zakázal pod hrozbou ťažkých trestov prijímanie pápežských
búl. Ďalším dekrétom zo 6. 4. 1404 si osoboval právo obsadzovať všetky cirkevné benefíciá, ktoré
predtým udeľoval pápež sám alebo prostredníctvom legátov (Knappek 1934, 203).¹⁴ V praxi to ale
tak drastické nebolo. Hoci považoval biskupské posty obsadené jeho oponentmi za uvoľnené, me-
noval na ne iba laických administrátorov. Prípadne siahol k osvedčenej taktike a prinútil kapitolu
zvoliť pre neho výhodného kandidáta. Taký prípad nastal v Nitre, kde menoval za biskupa Hynka,
ktorý ale bez pápežského potvrdenia spravoval diecézu od r. 1404. Pápež povolil jeho konfirmáciu
až 28. 9. 1407 (Knappek 1934, 204). Takýto priamy boj s pápežom si však neskorostredoveký pa-
novník z dlhodobého hľadiska nemohol dovoliť. Minimálne v prípade, keď mal záujem o cisársku
korunu. V roku 1410 nakoniec Žigmund výrazne ustúpil a prijal do značnej miery ponížujúci
kompromis pápeža Jána XXIII. Pápež si rezervoval obsadzovanie všetkých uhorských biskupstiev,
ale mal pritom brať na zreteľ kráľových kandidátov. Napriek tomu si kráľ a jeho nástupcovia časť

(od r. 1303, sedmohradský biskup Benedikt (od r. 1309), bosniasky biskup Peter (od r. 1317), záhrebský
biskup Jakub de Corvo (od r. 1322) a vacovský biskup Rudolf (od r. 1329) (Knappek 1934, 191-192).

¹³ „... *quod omnia prelature dignitates et beneficia, in quibus dieta sedes meram et plenam a deo potestatem
obtinet, ad beneplacita principum et aliorum dominantium concedantur. Hec enim non catholici reges
sed irranni faciunt, quorum exemplum perniciosum et damnabile ipsi regi per aliquos detestabiles reges
successores, ut audivimus, allegatur.*“ (Fraknói 1892, 395).

¹⁴ „... *ut nullus bullatus auctoritate videlicet apostolica vel alia quavis preterquam nostra, sine nostro speciali
consensu et assensu beneficia ecclesiastica curata vel non curata, cuiuscunque valoris existant, olim uti
percepimus, vigore litterarum apostolicarum vel legatorum eius seu aliorum quorumcunque prelatorum
acceptari et assequi et etiam tempore disturbiorum proxime preteritorum regni nostri assecuta et obtenta
possidere, retinere et habere, durantibus instantibus dissensionum regni nostri temporibus et presenti decreto
nostro immutato vel irrevocato per expresum, nec aliquis prelatorum eorundem et virorum ecclesiasticorum,
cuiuscunque status, ordinis, gradus, conditionis vel preeminentie existat, preter nobiles seculares ius patronatus
eligendi et presentandi habentes, beneficia qualiacunque vel quomodocunque vacantia vel vacatura cuiquam
providere et de eis disponere in toto vel in parte preter nostram maiestatem, cuius dispositioni, collationi
et provisioni ea pleno iure reservamus...*“ (DRMH II 1992, 30).

patronátnych práv ponechali (Knappek 1934, 205-206; Chaloupecký 1928, 54-55).¹⁵ V podobnom duchu potom postupoval predovšetkým kráľ Matej Korvín. Ten v roku 1458 daroval patronátne právo nad Nitrianskym biskupstvom, ktoré si nárokoval, palatínovi Michalovi Orságovi. V tomto konkrétnom prípade, v podstate protiprávny postup, nemal len negatívne dôsledky. Silný rod ďaleko lepšie dokázal čeliť ambíciám okolitých rodov a mohol účinnejšie chrániť aj majetky biskupstva (Lukačka 2011, 132).

Problematika obsadzovania postov arcibiskupov a biskupov predstavuje súbor zložitých otázok, ktoré nemožno vyriešiť prostredníctvom niekoľkých základných téz. Faktory, ktoré ovplyvňovali personálne obsadzovanie najvyšších cirkevných postov v Uhorsku sa v rozmedzí 11. až 16. storočia mnohokrát menili. Aktuálna politická situácia a stav kráľovskej moci, rozvoj kánonického práva a pápežské stratégie, postoje cirkevnej hierarchie a vplyvných šľachtických rodov, to všetko boli faktory, ktoré zohrávali v týchto procesoch dôležitú úlohu. Pre ďalšie dôkladné štúdium možno odporučiť predovšetkým, aj v rámci tejto štúdie, hojne citovanú prácu L. Knappeka o obsadzovaní uhorských biskupstiev. Autor sa v nej opiera o množstvo zachovaných dobových prameňov, ktorých prístupnosť napríklad v edíciách umožňuje ďalší dôkladný výskum.

Práva a povinnosti (arci)biskupa pri správe (arci)diecézy

„Žiadnemu archidiakonovi, archipresbiterovi, prepoštovi alebo dekanovi nemôže byť zverená starostlivosť o duše alebo cirkevná prebenda bez rozhodnutia alebo súhlasu biskupa. Rozumie sa podľa ustanovenia posvätných kánonov, že starosť o duše a všetky cirkevné záležitosti patrí rozhodnutiu a moci biskupa.“ (DSP II 2007, I. LK, čl. IV, 120). Toto pomerne všeobecné nariadenie Prvého lateránskeho koncilu (1123) vystihuje niektoré zo základných úloh, ktoré mal biskup na jemu zverenom teritóriu vykonávať. Pojem „starostlivosť o duše a všetky cirkevné záležitosti“ v sebe skrýva mimoriadne široký komplex práv a povinností. Okrem toho bol biskup strážcom, ochrancom a garantom katolíckej viery a morálky, ale aj mnohých pravidiel života v súlade so svetskými zákonmi v (arci)diecéze (DSP II 2007, II. LK, čl. XII.2, 150). Súčasťou toho bola povinnosť bojovať za čistotu viery s heretikmi.¹⁶ Všetky spomenuté okruhy povinností neboli a ani nemohli byť zhrnuté v jedinom kánone. Excerpciou najrôznejších dobových noriem kánonického práva si ale možno vytvoriť pomerne plastickú predstavu, čo cirkev od biskupa očakávala, a aké právomoci k vykonávaniu úloh dostal. Svetské právo nám zasa umožňuje pohľad „zvonku“ a ukazuje, ako si miesto cirkvi a jej predstaviteľov v spoločnosti predstavovala vládnuca svetská moc. Tieto normy sa v ranostredovekej Európe formovali a presadzovali len postupne. Išli ruka v ruku s vývojom predstáv o tom, ako majú najvyšší cirkevní hodnostári svoj úrad vykonávať, ktoré authority, a akým spôsobom majú ich konanie regulovať. Na nasledujúcich riadkoch si predstavíme najvýznamnejšie práva a povinnosti biskupov tak, ako ich odzrkadľuje uhorské cirkevné zákonodarstvo 11. až 14. storočia.

¹⁵ „Proinde statuimus, ut nullus omnino clericorum seu religiosorum virorum absque presentatione et nominatione regis vel nostra aliquam ecclesiam kathedralem vel quodcunque beneficium ecclesiasticum sibi per sedem apostolicam conferri et se in eisdem confirmari facere, ac etiam aliquem regnicolarum ad curiam Romanam seu extra hoc regnum, nisi per viam appellationis citare audeat.“ (DRMH II 1992, čl. XXIII, 120).

¹⁶ Ak by biskup v týchto povinnostiach zaujal benevolentný prístup, mal byť zosadený zo svojho úradu: „Si quis enim episcopus super expurgando de sua dioecesi haereticae pravitatis fermento, negligens fuerit vel remissus, cum id certis indicibus apparuerit, et ab episcopali officio deponatur et in loco ipsius alter substituatut idoneus, qui velit et possit haeticam confundere pravitatem.“ (DSP II 2007, IV. LK, čl. 3.13, 234).

Cirkevné fundácie a ich zabezpečenie

V listine ostrihomskeho arcibiskupa Čanada z 23. 4. 1337, ktorou obnovoval fungovanie Ostrihomskej kapituly sv. Juraja sa píše: „*Equitas suadet canonica, quod pastorali officio necessario incumbat, ut suarum ecclesiarum status studiose, mente solerti velit procurare, et si detrimentum pati videatur, benigno suffragio conetur reformare, reformatumque pio proteccionis affectu inconcussum desideret conservare.*“ (MES III 1924, č. 421, 294). Táto výstižná „poučka“ – arenga listiny nám podáva informáciu o tom, v čom spočívali povinnosti biskupa pri starostlivosti o cirkevné fundácie. Platí to pre tie najvýznamnejšie inštitúcie, ako boli kapituly kanonikov, ako aj radové farnosti či malé kaplnky, stojace na najnižšom stupni cirkevnej správy. Základnou podmienkou existencie funkčnej pastorácie bola fyzická existencia sakrálnych objektov (kostolov, kaplniek, cintorínov). Len v sakrálnych, posvätených priestoroch mohla byť vysluhovaná väčšina liturgických úkonov (sviatostí) veriacim a len v nich mohli pravidelne navštevovať bohoslužby predovšetkým v nedele a sviatky.

Sakrálne objekty však nemohli fungovať len samé o sebe. Museli byť primerane zabezpečené majetkami a príjmami.¹⁷ Čiže museli mať to, čo kánonické právo nazýva fundácia. To umožňovalo ich bezproblémový chod, vybavenie inventárom nevyhnutným pre potreby liturgie, opravy a rekonštrukcie. Okrem toho z nich museli byť vydržiavaní klerici, ktorí tu vykonávali pastoračnú službu. Či už to boli farári vo farnostiach, kanonici pri kapitulných chrámoch, a okrem toho početné zástupy vikárov, kaplánov, rektorov, oltárnikov atď. Vzhľadom na štruktúru a fungovanie stredovekej spoločnosti bol vznik a zabezpečenie týchto inštitúcií vo výraznej miere závislý od svetského patróna. Cirkev spravidla nedisponovala takými prostriedkami, aby dokázala spomenuté potreby zabezpečiť sama. O čím väčšiu fundáciu išlo, tým väčšie prostriedky si jej konštituovanie a chod vyžadovali. Najvýznamnejšie z nich, ako boli biskupstvá, kapituly či veľká opátstva zakladal panovník, následne veľmoži (napr. kláštory) až po menších zemepánov, ktorí fundovali farské a filiálne kostoly či kaplnky. Toto intenzívne previazanie fundácií so záujmami a predstavami svetských patrónov prinášalo mnohé problémy, ktorým bola venovaná intenzívna pozornosť.

Emancipácia cirkvi, ktorá v 11. a 12. storočí naberala nový rozmer znamenala snahu postupne zatláčať vplyv svetských osôb a naopak posilňovať postavenie cirkevných autorít.¹⁸ Svetský fundátor nemohol slobodne disponovať majetkom kostola, ktorý mu určil. V priebehu 13. storočia sa ujala doktrína, podľa ktorej laik nemohol darovať kostol. To prináležalo len biskupovi, ktorý k tomu ale mohol dať súhlas (Meliš 2016, 24-47).

Aby nová farnosť, kostol, kaplnka či cintorín mohli vôbec vzniknúť, musel takúto aktivitu fundátorovi povoliť diecézny biskup, pod ktorého cirkevnú jurisdikciu príslušné územie patrilo. Právo vysvätiť nový sakrálny objekt prináležalo vždy diecéznemu biskupovi. Stretáme sa ale aj so situáciami, keď tento slávnostný liturgický akt povolil vykonať biskupovi z inej diecézy. Na žiadosť spišského prepošta Gašpara Baka takto povolil ostrihomský arcibiskup Ján vysvätenie kaplnky v prepoštskej kúrii jágerskému biskupovi, ktorý bol jeho sufragánom, alebo inému biskupovi,

¹⁷ Už ustanovenie Prvej ostrihomskej synody (1105 – 1116 ?) prikazovalo, že bez takéhoto zabezpečenia nemá byť kostol ani vysvätený (Marek 2010, 135).

¹⁸ Voľnej manipulácii s cirkevnou fundáciou malo zabrániť napríklad nariadenie Prvého lateránskeho koncilu (1123): „*Decimas et ecclesias a laicis non suscipiant absque consensu et voluntate episcoporum et si aliter praesumptum fuerit, canonicae ultioni subiaceant.*“ (DSP II 2007, I. LK, čl. XVIII, 130). Podobné nariadenia opakuje aj II. Lateránsky koncil (1139): „*Decimas ecclesiarum, quas in usu pietatis concessas esse canonica demonstrat auctoritas, a laicis possideri apostolica auctoritate prohibemus. Sive enim ab episcopis vel regibus vel quibuslibet personis eas acceperint, nisi ecclesiae reddiderint, sciant se sacrilegii crimen committere et periculum aeternae damnationis incurrere.*“ (DSP II 2007, II. LK, čl. X.1, 148).

ktorého prepošť uprednostní.¹⁹ Diecézny biskup tiež určoval, aké liturgické úkony budú môcť byť v objekte vykonávané, a v akom vzťahu (podriadenosti, nadriadenosti) voči iným cirkevno-správnymi inštitúciám bude novovzniknutá inštitúcia figurovať.²⁰

Agenda súvisiaca s majetkovými záležitosťami a správou benefícií patrí medzi najpočetnejšiu skupinu písomností, s ktorými sa môžeme stretnúť. Biskupi rozhodovali o výmenách, predaji alebo darovaní majetkov a príjmov patriacich biskupstvu.²¹ Zároveň potvrdzoval, obnovoval a dopĺňal najrôznejšie výsady, ktoré udeľovali cirkevným inštitúciám či už jeho predchodcovia,²² alebo iné osoby.²³ Potvrdzoval tiež mnohé dohody medzi cirkevnými inštitúciami a osobami, týkajúce sa majetkov, príjmov, výsad či kompetencií.²⁴ Biskup často priamo ovplyvňoval manipuláciu s príjmami farností, predovšetkým s vyberanými cirkevnými desiatkami. Tie predstavujú jednu z najčastejšie riešených záležitostí, ktorú môžeme v písomnej agende sledovať. Nie je to nič prekvapujúce, keď vezmeme do úvahy, že cirkevný desiatok patril k najdôležitejším súčasťam príjmu farára, biskupa

¹⁹ Listina ostrihomského arcibiskupa Jána z 26. 4. 1466: „*Ut liceat tibi capellam, in curia prepositurae tuae fundatam, per suffraganeum ecclesiae Agriensis, aut alium, quem malueris, antistitem catholicum facere consecrari, tibi et illi suffraganeo, aut antistiti catholico, quem elegeris, si et in quantum ipsa capella tecto, et ostiis bene munita est, tenore presentium concedimus potestatis facultatem.*“ (Wagner 1774, č. XXXIV, 342).

²⁰ Napríklad ostrihomský arcibiskup Tomáš listinou zo 4. 12. 1307 povolil miestnym šľachticom stavbu kaplnky v Malých Bučanoch. Určil ale presne, aké liturgické úkony sa v nej mohli vykonávať a aj obmedzenia, ktoré sa na ňu vzťahovali: „*Unde nos prout ex officio et cura pastoralis paternali divinitus nobis commissis incumbit, volentes praecavere dispendia animarum gregis nobis concrediti ut teneremur, ipsorum instantissimis supplicationibus annuentes admisimus, quatenus in eadem villa Kis Bucsan capellam seu oratorium honori beate Margaritae virginis aedificent ex nostra licentia et permissione pastoralis, tamen sine praeiudicio matris ecclesiae sancti Georgii martiris supradictae; ita videlicet, quod in eadem capella missas et alia divina officia capellanus de eadem prope residens valeret exercere baptisteria, catechisationes, confessiones et unctiones infirmorum possint percipere ab eodem tempore necessitatis incumbente, excepta sepultura, quam matri ecclesiae supradictae mandamus praesentibus reservari...*“ (MES III 1924, č. 958, 709-710).

²¹ Ostrihomský arcibiskup Čanád listinou z 26. 4. 1332 prenechal štvrtinu desiatkov z úrody Bratislavskej kapitule: „*...cum universis suis iuribus et pertinentiis, ac utilitatibus earumdem, de novo paternaliter duximus confirmandas et patrocinio litterarum nostrarum roborandas; committentes nostris decimatoribus, nunc pro tempore constitutis, vel in futurum constituendis, ut quartas prefatarum decimarum nostrarum, ipsum capitulum tangentes, ipsis et eorum procuratoribus plene et integre dare et exigere permittant; qui si secus facerent in premissis, indignacionem omnipotentis Dei, beatorumque Petri et Pauli apostolorum, necnon beatissimi Adalberti martiris, (patroni) nostri, incurrant eo facto.*“ (MES III 1924, č. 306, 208).

²² Ostrihomský arcibiskup Boleslav listinou z 1. 10. 1322 na žiadosť spišského prepošta Henricha potvrdil staršie výsady, ktoré dal kňazom Toryského vicearchidiakonátu jeho predchodca arcibiskup Tomáš: „*Nos itaque iustus petitionibus predicti domini Henrici prepoisti inclinati, literas supra factorum plebanum, et sacerdotum de Tharcza nobis exhibitas, ratas habemus, et approbamus, et per singulos articulos autoritate presentium confirmamus, et tenorem earum presentibus de verbo ad verbum inseri fecimus. Nulli ergo hominum liceat hanc nostrae confirmationis paginam infringere, vel ei contraire. Si quis autem ausu temerario contravenerit, excommunicationis sententiam, ex nunc per nos latam in his scriptis, se noverit incursum.*“ (Wagner 1774, č. XIV, 312).

²³ Ostrihomský arcibiskup Tomáš listinou z 19. 11. 1311 potvrdzuje staršie majetkové práva, ktorými bol obdarovaný kostol v Markušovciach prepoštom Jakubom: „*Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod ad nostram accedens presenciam magister Stephanus, canonicus ecclesie sancti Martini et plebanus beati Michaelis archangeli de Scypus, exhibuit nobis quoddam privilegium discreti viri, magistri Jacobi, quondam prepositi de Scypus, petens nos cum instancia, ut idem ratum habere et nostro dignaremur privilegio confirmare.*“ (MES II 1882, č. 653, 729).

²⁴ Napríklad listinou z 27. 4. 1448 ostrihomský arcibiskup potvrdil jedenásť článkov dohody, ktorými boli ukončené spory medzi spišským prepoštom a Spišskou kapitulou (Feňarová 1964, č. 328, 96).

a ďalších osôb. Jeho vyberanie priamo podliehalo biskupovi, ktorý túto činnosť delegoval na svojich podriadených (Kušík 1961, 462-464; Oslanský 1987, 361-370; Šotník 2001, 48-57).

Popri materiálnom zabezpečení bolo ďalšou podmienkou funkčnosti cirkevnej fundácie jej personálne zabezpečenie. Aj v tejto oblasti sa postupne právomoci biskupa rozširovali. Nariadenia spomenutých lateránskych koncilov hovoria o tom, že v prípade menších benefícií, najmä farností, mal byť farár prezentovaný pred biskupom (*ius inveniendi sacerdotem*). Všeobecne ale právomoci biskupa v personálnych otázkach pri obsadzovaní benefícií klerikmi boli v stredoveku aj v ranom novoveku pomerne obmedzené. I po presadení biskupského potvrdenia predstavoval určujúci faktor patrón inštitúcie (Šotola 2007, 327-328).

V priebehu 12. a 13. storočia môžeme sledovať niekoľko fáz obsadzovania farských benefícií. V prvej fáze bol (svetským či cirkevným patrónom) navrhnutý kandidát (*presentatio*), následne bolo ohlásené jeho navrhnutie pri novom benefíciu (*proclamatio*). Nasledovala fáza, v ktorej ho musel schváliť a potvrdiť diecézny biskup (*investitura*). Nakoniec bol fyzicky uvedený do úradu (benefícia) a v závere fyzické uvedenie k benefíciu (*introductio*) (Hrdina 2009, 348; Elbel 2007, 96). Ako príklad nám môže poslužiť proces obsadenia postu spišského prepošta z roku 1464. Nomináciu (vymenovanie) a prezentáciu (predstavenie) prepošta vykonal svetský patrón, ktorým bol panovník. Ostrihomský arcibiskup vykonal jeho inštitúciu (ustanovenie) a konfirmáciu (potvrdenie). Samotný akt sa uskutočnil položením biretu na prepoštovu hlavu, nasledovala prísaha vernosti, poslušnosti a úcty voči arcibiskupovi a jeho nástupcom do jeho rúk a predpísanou prísahou na Evanjeliá.²⁵

Schváleniu biskupom podliehalo aj obsadzovanie rozsahom najmenších cirkevných benefícií, ako boli napríklad hradné kaplnky patriace šľachticom. K biskupovej právomoci pochopiteľne náležalo aj zriadenie takejto kaplnky a schválenie príslušného majetkového zabezpečenia (Hlavačková 2017, 118). V prípade niektorých mestských komunít sa od 1. polovice 13. storočia (Trnava 1238) začínajú stretávať aj s kráľovskými privilegiami oprávňujúcimi slobodne si voliť farára. Povinnosťou mešťanov ale opäť bolo predstaviť ho biskupovi, ktorý musel farára v úrade potvrdiť (Meliš 2016, 24-47).²⁶ S rozvojom pápežskej autority a moci v západnom kresťanstve sa zväčšoval aj počet benefícií, ktorých personálne obsadzovanie bolo rezervované priamo pápežskej stolici. Medzi také patrili napríklad prepoštvá a kanonické prebendy v kapitulách. Svedectvom o tom sú mnohé žiadosti pochádzajúce od uhorských svetských a cirkevných hodnostárov v pápežských suplikačných registroch zo 14. a 15. storočia (napr. Rábik 2009).

Najvyšší dozor nad klerikmi v diecéze

Z titulu hlavného predstaviteľa zverenej diecézy mal biskup aj najvyšší dozor a zodpovednosť nad klerikmi, ktorí pôsobili, resp. mali pôsobiť na jej území. V prvom rade jeho kontrole podliehal výber kandidátov, ktorí mali získať svätenie a pôsobiť v diecéze. Podľa kánonického práva bolo jeho povinnosťou udeľovať svätenia a cirkevné hodnosti len vhodným osobám, ktoré zodpovedali

²⁵ „... *tanquam personam bene meritam ad nominationem et presentationem serenissimi principis, et domini Mathie regis per te nobis in specie exhibitas, legitime constitit, in prefatam preposituram sancti Martini de dicta Scepus, autoritate nostra ordinaria instituimus, et confirmamus per presentes investiendo te per bireti capiti tuo impositionem presentialiter, ac plenam curam, et omnimodam administrationem iurium tam spiritualium, quam corporalium eiusdem prepositure tibi plenarie committentes; recepto tamen prius a te Caspare corporali iuramento, ad sancta Dei evangelia in manibus nostris prestito de fidelitate, obedientia, et reverentia nobis, successoribusque nostris...*“ (Wagner 1774, č. XXXIII, 340-341).

²⁶ „*Ut plebanum de communi eligant voluntate, qui per ipsos venerabili patri archiepiscopo Strigoniensi presentabitur in ipsorum ecclesiam confirmandus.*“ (RDSL II 1987, č. 491, 341).

kánonickým požiadavkám. Inak mu hrozili cirkevné tresty.²⁷ Biskup bol povinný buďto sám, alebo prostredníctvom iných vhodných spolupracovníkov dostatočne poučiť svätencov o tom, ako majú vykonávať bohoslužby a udeľovať sviatosti. V prípade, že sa opováži svätiť nepripravených kandidátov, mal byť potrestaný prísny trestom. Odvolávajúc sa na evanjeliá články Štvrtého lateránskeho koncilu doslova hovoria: „*je lepšie mať málo dobrých, ako veľa zlých spolupracovníkov*“.²⁸

Jednou z dôležitých požiadaviek bolo to, aby klerik, ktorý mal prijať diakonské, alebo kňazské svätenie mal zabezpečené budúce beneficium, ktoré mu poskytne živobytie. Ak by ho biskup vysvätil bez splnenia tejto požiadavky, bol povinný vykrývať tieto potreby tak dlho, pokiaľ nezíska miesto pri nejakom kostole. Týkalo sa to klerikov, ktorí nemali vlastné prostriedky (majetok zdedený po otcovi) (DSP II 2007, III. LK, čl. V, 174).

Farári mali byť ustanovovaní výlučne príslušným biskupom a jemu sa mali zodpovedať za veriach farnosti (DSP II 2007, I. LK, čl. XVIII, 130).²⁹ Preláti mali vykonávať dohľad nad klerikmi, korigovať prípadné chyby a reformovať ich mravy (DSP II 2007, IV. LK, čl. 7.1-4, 238, 240). Podľa nariadení Druhého lateránskeho koncilu bolo povinnosťou biskupa dohliadať na to, aby sa klerici správali dôstojne. Či už išlo o ich duchovný život, ale aj o zovňajšok. Mali sa vyhýbať zbytočne honosnému (napr. príliš pestrému) oblečeniu, nosiť tonzúru atď. V prípade, že ich správanie nezodpovedalo duchovnému stavu, mal ich biskup napomenúť a v prípade, že nedošlo k náprave, mali stratiť svoje benefíciá (DSP II 2007, II. LK, čl. IV, 142, 144). Už som vyššie spomenul problematiku obsadzovania farských benefícií. Kňaz, ktorý by prijal správu kostola alebo desiatky od svetskej osoby, mal byť potrestaný stratou úradu a hodnosti (DSP II 2007, I. LK, čl. XVIII, 130; III. LK, č. XIV.3, 188).

Dôležitým nástrojom biskupského dohľadu nad klérom, laikmi, a komplexne farnosťami v diecéze boli kanonické vizitácie. Tie vykonával buďto osobne, alebo prostredníctvom poverenej osoby. Tou mohol byť biskupov vikár alebo príslušný archidiakon a ďalšie prizvané osoby. Hoci nemožno pochybovať o tom, že kanonické vizitácie sa skutočne vykonávali, prameňov pre ich poznanie máme pre stredoveké Uhorsko pomerne málo. Dodnes zachované sú len texty vizitácie Ostrihomskej arcidiecézy z r. 1397 a drobné zmienky o niekoľkých ďalších stredovekých vizitáciách (Lopatková 2014, 26; Olejník 2015, 37). V podstatne väčšej miere ich vieme skúmať až v období po Tridentskom koncile, ktorý ich rázne nariadil ako výkon biskupskej moci.³⁰ Od 2. polovice 16. storočia sa stali jedným zo základných prostriedkov dohľadu nad farským klérom a farnosťami. Dodnes predstavujú mimoriadne dôležitý prameň pre poznanie personálneho stavu a majetkového zabezpečenia a mnohých ďalších aspektov života farností (Hišem – Fedorčák, 2007; Olejník 2015, 14-38, Šimončíč – Karabová 2015, 7).

Biskupi mali povinnosť dozoru nielen nad „vlastnými“ klerikmi v diecéznej pastorácii, ale aj nad rehoľníkmi v kláštoroch na území svojho biskupstva. Podieľali sa napríklad na udeľovaní trestov mníchom, ktorí porušili niektoré pravidlá, ale zasahovali aj do pastoračných otázok. Nariadenie Prvého lateránskeho koncilu vymenúva niektoré činnosti, ako navštevovanie chorých spojené s udeľovaním pomazania a svedčou, ako aj pastoráciu pri kostoloch, ktoré náležali len kňazom,

²⁷ „*Episcopi quoque tales ad sacros ordines et ecclesiasticas dignitates promovere porcurent, qui commissum sibi officium digne valeant adimplere, si et ipsi canonicam cupint efugere ultionem.*“ (DSP II 2007, IV. LK, čl. 26.3, 264).

²⁸ Porovnaj: Lk 6,39; Mt 15,14. (DSP II 2007, IV. LK, čl. 27.1-2, 266).

²⁹ V uhorskej praxi sa potom stretávame s tým, že fyzické uvedenie do úradu vykonávali biskupom poverené osoby, či už jeho vikári, archidiakoni a pod.

³⁰ „*Patriarchae, primates, metropolitani, et episcopi propriam dioecesim per se ipsos, aut, si legitime impediti fuerint, per suum generalem vicarium, aut visitatorem, si quotannis totam, propter eius latitudinem, visitare non poterunt, saltem maiorem eius partem, ita tamen ut toto biennio per se, vel visitatorres suo compleatur, visitare non praetermittant.*“ (HRDINA 2015, hl. 3, 24. zasadanie, 2018).

ktorí boli poverení biskupom a nie predstaviteľom kláštorov (DSP II 2007, I. LK, čl. XVIa, 130). O tom, že kompetenčné otázky medzi biskupmi a opátmi boli problematické dlhodobo hovoria aj nariadenia Štvrtého lateránskeho koncilu. Snahy niektorých opátov uzurpovať si práva náležiace biskupom, ako bolo riešenie manželských káz, udeľovanie verejného pokánia (trestov) a udeľovanie odpustkových listín, malo spôsobovať oslabovanie autority biskupov. Opätom sa vykonávanie týchto činností povoľovalo len v prípade, že na to dostali špeciálne povolenie (DSP II 2007, IV. LK, čl. 60.1-2, 302). Biskupi boli zároveň povinní starať sa o riadny chod kláštorov a chrániť ich pred akýmkoľvek zásahmi svetských osôb, ktoré by narušovali ich práva. Zároveň bolo povinnosťou biskupa v spolupráci s vizitátormi kláštorov riešiť nápravu prípadných nedostatkov (DSP II 2007, IV. LK, čl. 12.1-7, 248, 250). Niektoré ustanovenia sú naozaj detailné. Biskupi, opáti a priori boli napríklad zodpovední aj za to, že mnísi a rehoľní kanonici nebudú študovať medicínu a svetské právo (DSP II 2007, II. LK, čl. IX, 146, 148).

Dôležité je konfrontovať nariadenia kánonického práva aj s uhorskými domácimi zákonmi dotýkajúcimi sa vzťahu uhorských biskupov a kláštorov. O vizitačných povinnostiach biskupov v kláštoroch nás informujú už nariadenia Sabolčskej synody z roku 1092 (Múcska 2004, 85).³¹ Hoci boli kláštory v mnohých oblastiach vo vzťahu k diecéznemu biskupovi autonómne, museli zároveň rešpektovať jeho najvyššiu autoritu ako „učiteľa a pastiera cirkvi“. Nariadenie synody popisuje právo biskupa (a kráľa) vstupovať do klauzúrnych priestorov kláštora aj povinnosti opáta a mníchov privítať biskupa bozkom pokoja (Múcska 2004, 86).³² Prisvojovanie si rôznych privilégií opátmi, ako sme to videli vyššie, riešilo aj uhorské právo. Kánony Ostrihomskej synody, ktorá sa uskutočnila niekedy medzi rokmi 1105 až 1116, napríklad zakazovali opátom používať biskupské insígnie, ako aj krstiť, spondať a kázať veriacim (Múcska 2004, 87).³³ Opáti tiež nesmeli opúšťať svoje kláštory bez vedomia svojich biskupov a ak odchádzali, nemali sa zdržiavať mimo nich príliš dlho (Múcska 2004, 87).³⁴ Na druhej strane ustanovovať mnícha v kláštore mohol len vlastný opát, nikdy nie biskup alebo kňaz (Múcska 2004, 87).³⁵ Tieto a mnohé ďalšie ustanovenia pochopiteľne podliehali zmenám v závislosti od toho, ako sa menili kompetencie biskupov a opátov kodifikované vo všeobecných normách kánonického práva. Spomenuté nariadenia konzervujú stav v Uhorsku na prelome 11. a 12. storočia.

³¹ „*Abbatess secundum decreta patrum in procuracione episcoporum suorum, in quorum territorio sunt, humiliter permaneant. Et non semel in anno, sed sepe monasteria eorum episcopi visitent et regulariter vitam et conversationem fratrum discutiant. Conversi monarchi, cui monasterio monachorum voluerint, se cum rebus suis commendent; similiter et monache in monasterio monachorum. Deinceps autem aliquis episcopus aut abbas sine titulo certi loci monachum aut monacham non audeat ordinare.*“ (DRMH I 1999, SabS, čl. XXI, 56).

³² „*Si contigerit regi aut episcopo ad quamlibet abbatiam venire, abbas vel monachi ad regis vel episcopi osculum in ecclesia non accedant, sed egressi in claustrum, ordinatim stantes, regis vel episcopi osculum prestolentur. Regem autem et episcopum, cum quot et qualibus sibi placuerit, abbas claustrum intrare permittat.*“ (DRMH I 1999, SabS, čl. XXXV, 58).

³³ „*Abbatess mitram, sandalia, cirothecas, nolam ad capellam vel cetera episcopalía insignia non habeant, neque baptizent, neque penitentiam dent, neque ad populum sermonem faciant.*“ (DRMH I 1999, OstS, čl. XXXIV, 62).

³⁴ „*Ut abbatess raro de monasteriis egrediantur, neque ad regem, neque ad remotas possessiones sine conscientia episcopi pergant, ubi tamen diutius immorari non debent.*“ (DRMH I 1999, OstS, čl. XXXVI, 62).

³⁵ „*Nullus episcopus aut presbiter monachum ordinet.*“ (DRMH I 1999, OstS, čl. XXXVIII, 62)

Súdne právomoci biskupa

Keď zostaneme pri najstarších uhorských zákonníkoch, množstvo nariadení v nich sa dotýka aj súdnych právomocí biskupov. Biskup ako sudca sa v nich objavuje v dvoch rovinách. V prvom rade bol, v súlade s kánonickým právom, chápaný ako sudca klerikov. Ide o tzv. *privilegium fori*, podľa ktorého mohol byť klerik súdený len biskupom, resp. jeho súdom (Múcska 2004, 67).³⁶ V podobnom duchu sú koncipované aj články Kolomanovho zákonníka. Podľa neho kaplánov biskupov a županov mohli pred súd predvolávať len biskupi a arcibiskupi (Múcska 2004, 68).³⁷ V podobnom duchu bolo koncipované aj neskoršie privilegium Ondreja II. z roku 1222, kde je toto staré právo klerikov opätovne potvrdené (Marsina 2003, 102-103).³⁸ Ak laik žaloval klerika, malo vyšetrovanie prebehnúť pred biskupom alebo archipresbyterom.³⁹ Aj nariadenia Prvej ostrihomskej synody spomínajú, že klerika-zlodeja mal súdiť iba biskup, resp. archidiacon a nie svetský sudca.⁴⁰

Popri súdení klerikov biskupi pôsobili aj ako sudcovia svetských osôb. Napríklad Božie súdy (ordálie), prvky svetského a nie kánonického práva, mali byť vykonávané len v sídlach biskupov alebo vo väčších prepoštvách (Múcska 2004, 71).⁴¹ Biskup mal pôsobiť ako sudca aj v prípade ťažkých deliktov, ako napríklad vraždy (Múcska 2004, 74; DRMH I 1999, Col. I, čl. L, 28-29), únosov žien (DRMH I 1999, Col. I, čl. LIX, 29) alebo cudzoložstva (DRMH I 1999, Col. I, čl. LXI, 29).

Podobne ako ďalšie oblasti činnosti biskupov, boli aj ich súdne právomoci postupne zosúladované s kánonickým právom tak, ako sa formovalo a vyvíjalo. Sídelný biskup bol riadnym sudcom v diecéze. V súdnych a ďalších povinnostiach ho od 13. a najmä 14. storočia postupne

³⁶ „*Ordo clericalis, si anserem vel gallinam, poma vel his similia furatus fuerit, scopis tantum a magistro corrigatur, sed quod furatus est, restituat; maius his si furatus fuerit, ab episcopo suo degradetur et iudicio vulgari dampnetur.*“ (DRMH I 1999, Lad. II, čl. XIII, 15).

³⁷ „*Episcoporum et comitum capellani vel reliquorum, per sigillum episcopi vel archiepiscopi ad causandum cogantur.*“ (DRMH I 1999, Col. I, čl. V, 25).

³⁸ „*Nos itaque iam dictarum ammonitis serie rationum, universis rerum dispositionibus regalem in secularibus, clericalem in spiritualibus proferentes dignitatem, omnibus in regno nostro constitutis sacerdotibus, diaconis, subdiaconis, acolitibus, exorcistis, quibuslibet in sortem domini per tonsuram clericalem insignitis, tantam ac talem auctoritate regia conferimus libertatem, ut si quispiam laicorum ex hiis aliquem sive de possessorio seu de furto, seu de terris, seu quocumque alio actionis titulo presumpserit ad iudicem trahere secularem, ipse laicus eo ipso sue cause preiudicium faciat: quia volumus et statuimus, ut nullus clericorum ante personam trahatur secularem, nec cuiquam laicorum, dum videlicet a laico impetitur, in foro secularium iudicium respondere teneatur. Sicut enim ordo rationis exigit, ut si laicus clericum de quocumque convenire voluerit, prelatus ordini clericatus deputatis archiepiscopis, episcopis, prepositis, archidiaconis seu decanis, vel quibuslibet aliis ecclesiasticis indicibus, sue cause proponat seriem et coram eis exequat. Similiter volumus, ac si quispiam clericorum cum laico de causis secularibus voluerit agere, coram seculari iudice conveniat, et sicut clericale decet honestatem, habito debite cautionis moderamine, ius suum in foro iudicium secularium exequat. Si enim persona clericalis a laico ad iudices seculares traheretur, confusio magis quam ordo servaretur et violentia iuri potius quam iusticia inferretur, sed utrumque providentes, sicut ordini spiritualis apicis nichil subtrahi, sic in nullo laicali dignitati; tamen in hiis, que ad forum laicale pertinent, volumus derogari.*“ (CDSL I 1971, č. 269, 198-199).

³⁹ „*Si clericus cum laicis causam habet, per sigillum iudicis laicus cogatur; si vero laicus habet causam cum clerico, per sigillum episcopi vel archipresbiteri clericus cogatur, ab eis que coram iudice suo examinentur.*“ (DRMH I 1999, Col. I, čl. VI, 25).

⁴⁰ „*Si quis clericorum furti arguitur, ab episcopo vel archidiacono iudicetur. Si reus inventus fuerit, deponatur et bona sua perdat; si nichil habuerit, vendatur.*“ (DRMH I 1999, OstS, čl. LIX, 63)

⁴¹ „*Iudicium ferri et aque in aliqua ecclesia fieri interdiximus, nisi in sede episcopali et maioribus preposituris, necnon Posonii et Nitrie.*“ (DRMH I 1999, Col. I, čl. XXII, 26).

začali nahrádzať zástupcovia – vikári (Labanc 2015, 67). Okrem toho treba spomenúť archidiakov. Mali právo vizitovať farnosti, vyhlasovať exkomunikácie či interdikty. Tieto právomoci však boli vždy delegované a vychádzali z biskupovej súdnej právomoci. Biskup mohol farnosti podľa vlastného rozhodnutia eximovať a podriaďiť priamo sebe. V princípe ale biskup mohol široké súdne právomoci nad klérom preniesť aj na nižšie postavených klerikov, napríklad farárov stojacich na čele exemptných farností. V prípade náročnejších káz mal tieto presunúť priamo na biskupa. Biskup predstavoval aj odvoláciu súdnu inštanciu (Šotník 1999, 38, 42-43).⁴² Najmä od 14. storočia začali biskupa v súdnej funkcii nahrádzať jeho vikári (Meliš 2016, 37; Šotník 1999, 38).

Odvolacou inštanciou biskupovho súdu bol arcibiskup, resp. v prípade kaločského arcibiskupa bol vyššou odvolacou inštanciou ostrihomský arcibiskup ako prímás (od prelomu 14. a 15. storočia) a najvyššou Svätá stolica. Špecifikom kánonického práva však bolo to, že klerik mohol začať súdny spor aj na najvyššej inštancii, Svätej stolici. Spravidla boli následne pápežom delegovaní sudcovia z teritória, ktorého sa spor týkal (biskupi, opáti, kanonici atď.). Prejavom oslabovania pápežskej moci a cirkevnej moci v Uhorsku vôbec bolo najmä v 15. storočí aj postupné obmedzovanie (arci)biskupského súdnictva. Kráľovská moc odmietala obchádzanie postupnosti súdnych inštancií a výrazná je aj snaha zamedziť rozhodovaniu cirkevných inštancií v majetkových záležitostiach (Bidovský 1976, 171-175).

Uviedli sme niekoľko príkladov záležitostí, ktoré biskupi ako sudcovia (najmä z kráľovskej vôle) rozhodovali v ranostredovekom Uhorsku. Pre obdobie vrcholného a neskorého stredoveku máme už k dispozícii obrovské množstvo listinných prameňov, ktoré hovoria o konkrétnych rozhodnutiach biskupov alebo ich zástupcov v súdnych záležitostiach. V prvom rade sa riešenia káz a rozsudky týkali sporov medzi cirkevnými osobami navzájom. Veľa z nich sa týka sporov medzi diecéznymi kňazmi⁴³ alebo diecéznymi klerikmi a členmi rehoľných spoločenstiev. Arcibiskupi zároveň vykonávali súdne rozhodnutia aj v sporoch sufragánnych biskupov a ďalších osôb.⁴⁴ Pomerne veľkú skupinu tvoria spory týkajúce sa majetkových a hospodárskych záležitostí, príjmov, výberu cirkevných desiatok a benefícií celkovo.⁴⁵ Aktérmi týchto súdnych sporov boli biskupi, členovia kapitúl, farári, predstavitelia rehoľných inštitúcií atď. Ďalej sú to rôzne jurisdikčné spory medzi predstaviteľmi cirkevných inštitúcií v záležitosti ich právomocí

⁴² Listinou z r. 1290 jágerský biskup Ondrej vyňal košického farára z pod právomoci archidiakona a dáva mu aj súdne právomoci: „*Concessimus edam, ut omnes causas spirituales in eadem villa emergentes rector sive sacerdos ipsius ecclesie de Cassa iudicare possit et ad quod vel ad quas ipsius pericia non sufficeret iudicandas, im hiis sit ad nos recurrendum.*“ (Juck 1984, č. 73, 73).

⁴³ Napríklad ostrihomský arcibiskup Boleslav listinou z 6. 8. 1322 odročil riešenie majetkového sporu medzi dvoma klerikmi na iný termín: „*Nos B. Dei gracia archiepiscopus Strigoniensis eiusdemque loci comes perpetuus damus pro memória, quod quia secundum formam nostri iudicii Bartholomeus sacerdos capellanus domini regis contra Petrum sacerdotem filium Stephani assercionem suam super facto spolacionis sue, ablacione duorum equorum suorum valencium decem marcas et recepcione viginti marcarum suarum ter per nos legitime requisitus probare non assumpsit, dictam causam ad octavas Epiphanie domini proxime venturas duximus prorogandam et sentencialiter disciendam consilio saniori.*“ (CDHA II 1881, č. 32, 41-42).

⁴⁴ Napríklad ostrihomský arcibiskup Vavrinec odročuje spor medzi vesprímskym biskupom Benediktom a opätom z Belae fontis ohľadne cirkevných desiatok na iný termín (MES II 1882, č. 425, 415).

⁴⁵ Napríklad listina ostrihomského arcibiskupa Čanáda z 27. 11. 1335 v spore medzi Ostrihomskou kapitulou a Vesprímskym biskupom: „*Et quia omnis controversie finis est iuramentum, nos ipsam particulam decimacionis vini, de qua lis et contencia orta fuerat, que Nyrrmalalia vocatur, que existeret in metis possessionis KyvBoyun vocate, et coram nobis iuramento terminata, ipsi capitulo Strigoniensi sentencialiter adiudicavimus; ipsi domino episcopo Vesprimiensi et suis successoribus episcopis, super decimis dicte partis Nyrrmalalia, a modo in futurum, perpetuum silencium imponentes; ita ut nullo unquam tempore litem de eadem valeant suscitare.*“ (MES III 1924, č. 396, 271-272).

a povinností. Osobitnú skupinu tvoria rozsudky nad klerikmi, ktorí porušili normy kánonického práva. Či už išlo o drobnejšie priestupky končiace miernym trestom, alebo ťažké zločiny končiace napríklad exkomunikáciou.⁴⁶ Poznáme aj prípady veľkých sporov, kde bol cirkevný hodnosťár obvinený zo skutočne rozsiahleho množstva porušení zákonov. Exemplárny prípad predstavuje žaloba kanonikov Bratislavskej kapituly, ktorí spísali 34 bodov žaloby voči prepoštovi. Tie sa týkali mnohých tém, ako zanedbávania liturgických povinností, disciplíny, osobných útokov na kanonikov, hospodárskych deliktov a porušovania mnohých ďalších práv kapituly a jej členov. Žalobu smerujúcu k súdnej stolici ostrihomskeho arcibiskupa riešili jeho delegovaní sudcovia (Lakatos 2015, 161-179).⁴⁷

Zjednodušene môžeme povedať, že biskup súdil všetky delikty klerikov podliehajúce normám kánonického práva, ale aj svetského práva. Môžeme sledovať tendenciu tieto práva prelátov postupne obmedzovať v prospech svetskej súdnej moci. Ďalšiu skupinu tvoria spory medzi klerikmi a laikmi navzájom. Pod súdnu právomoc biskupa spadali najrôznejšie záležitosti laikov, ktoré sa týkali porušovania cirkevnej disciplíny a morálky alebo narušovali cirkevné práva.⁴⁸ Poznáme dokonca extrémny prípad, keď arcibiskup uvalil interdikt na územie celého Uhorského kráľovstva.⁴⁹ Biskupi rozhodovali aj o niektorých netrestných záležitostiach laikov. Boli to napríklad otázky dievčenskej štvrčky – vena (Lakatos – Mikó 2015, 41-43) alebo záležitosti manželského práva.⁵⁰

Spomeniem ešte jednu oblasť, v ktorej vystupujú biskupi v skôr pasívnej úlohe, nie priamo ako sudcovia. Preláti boli často prizývaní aj ako svedkovia závažných dohôd medzi klerikmi alebo celými cirkevnými inštitúciami.⁵¹ Vyplýva to nepochybne z toho, že najvyšší cirkevní hodnostári

⁴⁶ Napríklad vesprímsky biskup Štefan listinou z 9. 9. 1320 spolu so súhlasom ostrihomskeho arcibiskupa a ich vzájomnou zhodou exkomunikoval dvoch farárov za to, že odpreli poslušnosť svojmu ordinárovi: „*Nos enim eorum malitiam et duritiam, ac iniuriam et damna nobis et ecclesiae nostrae illatam non valentes ex officio nostri debito ulterius conniventibus oculis pertransire, dictarum ecclesiarum sacerdotes excommunicamus et excommunicatos denunciamus publice in his scriptis.*“ (MES III 1924, č. 966, 713).

⁴⁷ V štúdiu pozri podrobný rozbor celého priebehu súdneho procesu. Vzhľadom na torzovitú pramennú materiálú ide o jeden z mála takto rekonštruovaných veľkých súdnych procesov v réžii uhorských prelátov v stredoveku.

⁴⁸ Napríklad listinou z 23. 9. 1343 nariadil ostrihomský arcibiskup Čanád vyšetrovanie poddaných, ktorí napadli cirkevné majetky a klerikov: „... *unde cum nobis de premissis non constaret aliqua rei certitudo, devocioni vestre in virtute sancte obediencie mandamus, quatenus receptis presentibus, accedatis ad premissa inquirenda et videnda, si veritas de premissis sic se habet nec ne; et post bee scita veritate tocus ipsius inquisitionis seriem in vestris literis ad vestre consciencie puritatem nobis reseribatis; ipsosque populos salubriter ammonetis verbo nostro, ut de premissis factis eorum usque quindenae congruam rependant satisfactionem, qui si fecerint bene quidem, alioquin ipsis quindenae diebus transactis, auctoritate conservatoria papali contra eosdem procedemus.*“ (CDHA IV 1884, č. 221, 370-371).

⁴⁹ Takýto akt vykonal po mnohých excesoch v kráľovstve, v r. 1232 ostrihomský arcibiskup Róbert (CDSL I 1971, č. 384, 273-275).

⁵⁰ Napríklad ostrihomský arcibiskup Tomáš listom z 25. 8. 1318 zrušil zásnuby: „*Seribit nobis vestra paternitas, super facto desponsacionis, olim facta, inter filium Mysce, et filiam Jacobi filij Corradi de Owar, quod scita et inquisita veritate, sicut etiam capitulum ecclesie vestre super eodem facto nobis seribit sciuissetis ueraciter, quod eo tempore, quo ille contractus fuit inter eos, filia illius Jacobi nondum erat septemnis, et ille contractus per potenciam Heysce preter voluntatem parentum dicte puelle fuerat factus, et cum de iure locum non babeat consensus ubi metus vei coaccio interuenit, et illa nondum erat septemnis, et postquam ad annos discrecionis venit, si antea, tacite uel expresse prebuisset consensum, reclamauit et refutauit, potestate vestra ordinaria et nostra metropolitana, potestis dare licenciám illi puelle, nubendi, cuicumque uoluerit in domino.*“ (CDHA I 1878, č. 433, 481-482).

⁵¹ Renovácia Zlatej buly Ondreja II. z r. 1231 priamo hovorí o tom, že pri závažnejších pokonaniach mali byť svedectvá kráľovského poverenca – pristalda podporené ešte písomným svedectvom diecézneho biskupa, resp. kapituly (Marsina 1973, 12).

boli zároveň jedni z naj dôveryhodnejších a najakceptovanejších osôb v kráľovstve. Ich svedectvo či garancia mala v dobovej spoločnosti značnú silu. V mnohých prípadoch túto činnosť vykonávali priamo, ako najvyššie cirkevné authority na danom území.⁵²

Zákonodarné právomoci biskupa

Medzi najdôležitejšie komunikačné fóra diecézneho biskupa s príslušníkmi kléru v diecéze patrili v stredoveku synody. Uskutočňovali sa väčšinou pod vedením biskupa, ktorý ich viedol sám alebo prostredníctvom zástupcu (vikára). Synoda sa zúčastňovala väčšina popredných klerikov v diecéze, počínajúc členmi kapitúl, archidiakoni, dekanmi, až po farárov a predstaviteľov rehoľných spoločenstiev na území diecézy. V prípade, že išlo o synodu provinciálnu, zvolávanú metropolitom, boli jej účastníkmi preláti a ďalší vybraní klerici celej cirkevnej provincie (Krafl 2014, 55-56).

Témy prerokúvané na synode bývali rôznorodé. Ako to popisujú nariadenia Štvrtého lateránskeho koncilu, povinnosťou metropolitov spolu so sufragánymi biskupmi bolo zvolávanie provinciálnych synod. Na nich sa mali korigovať rôzne chyby a obnovovať mravy, kárať priestupky, predčítať kánonické regule, osobitne tie, ktoré boli prijaté na všeobecných konciloch a zločinom vymieravať tresty.⁵³ Aby bolo možné všetky tieto záležitosti riešiť, mali byť v jednotlivých diecézach vybraní zodpovední klerici, ktorí mali prípadné nedostatky oznamovať svojim biskupom, resp. pripravovať o nich správy svojim ordinárom, resp. na prerokovanie ďalšej synody. Synody sa mali v každej diecéze uskutočňovať každoročne, inak mal byť biskup potrestaný stratou benefícia a úradu (DSP II 2007, IV. LK, čl. 6.2-6.3, 238). Z týchto nariadení vyplýva, že na synodách sa preberali všetky závažné témy, ktoré sa dotýkali života v diecézach, predovšetkým vo vzťahu k činnosti klerikov. Zároveň sa tu zoznamovali s nariadeniami cirkevných koncilov a autorít.

K právomociam biskupov patrila zákonodarná právomoc pri tvorbe vlastných partikulárnych noriem kánonického práva (Szentirmai 1961, 280-282). Biskupi ich ustanovovali pre vlastnú diecézu a metropolitom pre celú provinciu. Tieto partikulárne zákony boli najčastejšie uvádzané do praxe práve na synodách. Na synode boli verejne predčítané a prípadne prediskutované za prítomnosti väčšej časti najvýznamnejších klerikov diecézy. Veľký vplyv na obsah synodálnych textov mali normy hierarchicky vyšších inšancií. Tak predstavovali základ noriem diecéznych synod výsledky ostrihomskej arcidiecéznej synody. Ten bol následne potvrdzovaný aj na viacerých diecéznych synodách (Erdő 2010, 27).

Súčasnou synody ale neboli len rokovania. Jej dôležitou súčasťou boli početné liturgické slávenia, ktorých sa prítomní klerici aktívne zúčastňovali. To všetko iste dávalo aj promulgácii zákonov slávnostný až sakrálny ráz. Už samotná fyzická prítomnosť klerikov na synode, prípadne možnosť diskusie a aktívnej účasti, to všetko iste napomáhalo aj praktickej aplikácii týchto noriem v bežnej

⁵² Napríklad listina čanádskeho biskupa Benedikta z 19. 8. 1329, ktorou svedčil o dohode medzi vesprímskym biskupom a kapitulou na jednej strane a ostrihorskými križiakmi na strane druhej ohľadne cirkevných desiatkov: „*Et ut omnia premissa inconcussa permanente et perpetuum optineant firmitatem, idem dominus episcopus et prepositus suo et eiusdem capituli nomine, predictus vero frater Jacobus, magister cruciferorum, similiter pro se et pro toto conventu suo, prestito iuramento ad manus nostras, promiserunt et obligaverunt se, ac suos successores, supradicta ordinacione et compositione firmam atque ratam perpetuo inviolabiliter observare.*“ (MES III 1924, č. 974, 717).

⁵³ „*Sicut olim a sanctis patribus noscitur institutum, metropolitani singulis annis cum suis suffraganeis provincialia non omittant concilia celebrare, in wui de corrigendis excessibus et moribus reformandis, praesertim in clero, diligentem habeant cum Dei timore tractatum, canonicas regula set maxime quae statuta sunt in hoc generali concilio relegendes, ut eas faciant observari, debitam poenam transgressoribus infligendo.*“ (DSP II 2007, IV. LK, čl. 6.1, 238).

pastoračnej praxi (Labanc – Glejtek 2015, 61-62; komplexne: Kruppa – Zygnier 2006). Z analýzy stredovekých synodálnych štatútov, ktoré sa nám zachovali z územia Uhorska vyplýva, že šírka tém bola skutočne veľká. V prvom rade sa v nich odrážajú rôzne normy univerzálneho kánonického práva. Máme tak možnosť sledovať, ako boli postupne implementované v uhorskom prostredí. Okrem toho synodálne sa štatúty zaoberali aktuálnymi problémami, ktoré bolo potrebné riešiť na úrovni diecézy alebo provincie. Tieto témy môžeme rozdeliť do niekoľkých okruhov. Veľká skupina sa zaoberala problematikou súkromného života, odievania, dodržiavania celibátu, nevhodným svetským správaním (návštevy krčiem, vzťah k ženám, používanie zbraní) a trestami pri nedodržiavaní pravidiel, ale aj testamentmi a narábaním s majetkom. S tým úzko súvisia nariadenia týkajúce sa pastoračných povinností kňazov vo farnostiach a otázky ich rezidovania pri benefíciách. Sú to inštrukcie ohľadne starostlivosti o kostoly a ich vybavenia (bohoslužobné predmety, liturgické knihy a pod.). Ďalej nariadenie o slúžení svätých omší a vysluhovania sviatostí. Kňazi boli zodpovední aj za život zverených laikov tak, aby sa správali podľa noriem katolíckej morálky a kánonického práva. Štatúty sa venujú postupu farárov pri udeľovaní rozhršení a trestov farníkom za ich nedodržiavanie či správne prístupu k exkomunikovaným osobám. Veľa priestoru je venované otázkam obsadzovania farských benefícií laickými fundátormi bez povolenia biskupov, ktoré, ako som už vyššie spomenul, predstavovalo závažný problém. Spomínajú sa tresty a zákroky cirkevných autorít voči svetským osobám, ale i klerikom, ktorí benefícium prijali. Široké spektrum nariadení rieši aj práva a kompetencie cirkevných autorít vo vzťahu k podriadeným klerikom, vzťahmi k Apoštolskej stolici a pápežským legátom a podobne. Synodálne nariadenia regulovali aj množstvo otázok liturgie, ako boli napríklad partikulárny liturgický kalendár, predpísané svätenie sviatkov, slávnostné bohoslužby a modlitby. Okrem toho sa venujú v samostatných nariadeniach aj životom rehoľníkov v kláštorech a príslušníkom žobravých reholí (Erdő 2005, 74-79; Erdő 1993, 617-622; Péterffy 1741; Malovecká 2006, 197-206). Závery synod ako prostriedky biskupského zákonodarstva predstavujú skutočne mimoriadne bohatú problematiku. Zachytávajú tie otázky života, ktoré v období uskutočnenia synody v spoločnosti rezonovali. Z toho dôvodu kladú dôraz na často rozdielne otázky v závislosti od obdobia zvolania, ako aj teritória, ktorého sa týkali.

Udeľovanie a schvaľovanie privilégii, práv a štatútov biskupmi

Medzi najvýznamnejšie kompetencie ranostredovekých diecéznych biskupov nepochybne patrili kanonizačné procesy a menovania nových svätcov. V prípade uhorských dynastických svätcov sv. Štefana a sv. Imricha tak učinil ostrihomský arcibiskup so súhlasom Apoštolskej stolice. Obaja Arpádovci sa stali celouhorskými svätcami. Podľa R. Marsinu bola odlišná situácia v prípade sv. Ondreja-Svorada a Benedikta, ktorí boli kanonizovaní len lokálne, zrejme svätiacim biskupom sídliacim v Nitre a ich úcta mala len územne obmedzený charakter v Nitre (Marsina 2010, 23-24). Zvláštny záujem na tomto kanonizačnom procese mal iste nitriansky vojvoda Gejza. Mať „vlastných“ svätcov so strediskom kultu priamo na spravovanom území bola nepochybne aj záležitosť prestíže (Ruttikay 2016, 8). Prejavom nárastu pápežskej moci a univerzálneho postavenia pápeža v západnom kresťanstve bola aj postupná tendencia podriaďovať priebeh kanonizácie výlučne pápežovi. Diecézne kanonizácie definitívne ukončilo nariadenie Gregora IX. v roku 1234. Ním rezervoval vykonávanie kanonizačných procesov výlučne kompetencii Apoštolskej stolice. Súčasťou týchto zmien bolo aj výrazné skomplikovanie kanonizačného procesu (Olexák 2006, 78; Krafft 2005, 2). Jedna z prvých uhorských svätíc, ktorá podliehala tomuto novému modelu kanonizácie bola sv. Alžbeta Uhorská, sestra uhorského kráľa Bela IV. Proces sa uskutočnil v roku 1235 a zachovala sa k nemu rozsiahla písomná agenda (Krafft 2004, 27-82).

Biskup na území svojej diecézy mohol pri rôznych príležitostiach udeľovať aj mimoriadne privilégia a práva či už jednotlivcom (klerikom i laikom), alebo celým cirkevným inštitúciám (spoločenstvám). Medzi najznámejšie patrilo udeľovanie odpustkov (indulgencií) kostolom. Často ich na žiadosť predstaviteľov cirkevných inštitúcií vydávali rímski kardináli. V mnohých prípadoch ich konfirmoval miestny ordinár,⁵⁴ alebo ich sám vydával.⁵⁵ Odpustkové listiny boli vydávané pod autoritou jedného alebo viacerých prelátov.⁵⁶ V princípe išlo o právo, ktorým disponoval každý biskup (Hledíková 2002, 141). Podľa nariadenia Štvrtého lateránskeho koncilu mohol jeden či viacerí biskupi udeliť odpustky len na obdobie nie viac ako jedného roka v prípade konsekrácie bazilik a maximálne štyridsiatich dní pri príležitosti výročia posviacky tak, ako ich udeľoval aj rímsky biskup, držiteľ plnosti moci v cirkvi (DSP II 2007, IV. LK, čl. 62.6, 306).

Osobitné privilégia biskupov sa vzťahovali aj na niektoré liturgické slávenia. Sväté omše mohli byť v súlade s cirkevnými normami vysluhované len na posvätenej pôde a v sakrálnych objektoch. Biskup bol ale oprávnený udeľovať právo používania prenosného oltára, na ktorom mohla byť vysluhovaná sviatosť eucharistie. Takúto milosť dával predovšetkým laikom z najvyšších kruhov. V prípade, že dostali povolenie na používanie prenosného oltára, mohol im pri nich kňaz, ktorý ich sprevádzal na cestách, vysluhovať svätú omšu na špeciálnom prenosnom (cestovnom) oltári.⁵⁷

K právam biskupa patrilo aj schvaľovanie a potvrdzovanie najrôznejších vnútorných predpisov pre cirkevné inštitúcie. Stretávame sa s tým, že biskupi potvrdzovali štatúty konfraternít,⁵⁸ rehoľných rádov⁵⁹ alebo kapitúl kanonikov.⁶⁰

Vzhľadom na veľké problémy, ktoré spôsobovali potulní klerici, ktorí často vyberali almužny a pritom šíрили „rôzne bludy a sektárske učenia“ snažili sa cirkevné authority držať túto ich činnosť

⁵⁴ Listinou z 10. 5. 1340 ich pre kapitulný kostol v Bratislave potvrdil ostrihomský arcibiskup Čanád: „*Nos autem Chanadinus, Dei et apostolica gratia archiepiscopus Strigoniensis, locique eiusdem comes perpetuus, predictis indulgentiarum venerabilium patrum largicionibus diocesanum consensum adhibemus, quadraginta dierum indulgentiis, premissa caritativa salutaria opera impendentibus augmentantes, sigilli nostri appensione duximus confirmandum.*“ (MES III 1924, č. 528, 365-366).

⁵⁵ Arcibiskup Čanád 1. 7. 1349 sám udeľuje odpustky pre rovnaký kostol: „*Nos vero ipsis, elemosinarum suarum largitoribus, de omnipotentis Dei misericordia, beatorumque Petri et Pauli apostolorum eius, necnon beati Adalberti martiris patroni nostri auctoritatibus confisi, quadraginta dierum indulgentias misericorditer in Domino elargimur.*“ (MES III 1924, č. 916, 686).

⁵⁶ Napríklad štyridsatdenné odpustky pre kostol sv. Kláry v Trnave vydali 30. 7. 1301 kaločský arcibiskup Ján, jágerský biskup Ondrej, spišský biskup-prepošť Jakub a čanádsky biskup Anton (CDHA I 1878, č. 9, 14).

⁵⁷ Napríklad ostrihomský arcibiskup Ján udelil 22. 7. 1398 právo používať prenosný oltár magistrovi Mikulášovi, synovi Mikuláša a jeho manželke: „*Tuis itaque supplicationibus personaliter inclinati, ut liceat tibi habere altare portabile cum debita reverentia et honore; super quo in locis decentibus, mundis et honestis, ubi te, intra tamen nostre eieccesis limites descendere contigerit, temporibus presertim cum ecclesiam parochialem commode visitare non posses, per proprium aut alium idoneum presbiterum in tua et nobilis d. Agathe consortis tue presentia possis et valeas missarum solempna celebrari facere, sive tamen alieni iuris preiudicio, autoritate diecesana tenore presentium indulgemus.*“ (CDH X/2 1834, č. CCCIX, 577-578).

⁵⁸ Napríklad listina ostrihomského arcibiskupa Čanáda z 21. 10. 1348 pre liptovských farárov a rektorov kostolov (CDHA V 1887, č. 121, 243).

⁵⁹ Ostrihomský arcibiskup Vavrinec v r. 1297 schvaľuje konštitúcie rádu sv. Pavla pustovníka: „*Dominus archiepiscopus praedictus constitutiones et regulares observantias religionis eorum, ratificavit, approbavit et confirmavit, tenore sui privilegij mediante, sic et nos per consequens eas ratificare - dignaremur.*“ (MES II 1882, č. 421, 418).

⁶⁰ Napríklad štatúty Varadínskej kolegiálnej kapituly potvrdené biskupom Žigmundom Turzom 15. 12. 1508 (Solymosi 1992, 139).

pod dohľadom. Výber milodarov bol povolený len so súhlasom Apoštolskej stolice alebo diecézneho biskupa, ktorý k tomu dal listinné potvrdenie. Jeho vzor predkladá aj nariadenie Štvrtého lateránskeho koncilu (DSP II 2007, IV. LK, čl. 62.3-4, 304).

Zhrnutie

Biskupi patrili medzi elity stredovekej spoločnosti. Ich postavenie priamo vyplývalo z postavenia katolíckej cirkvi v spoločnosti. Počas celého stredoveku dochádzalo k spresňovaniu kanonického práva, ktoré upravovalo aj práva a povinnosti najvyšších cirkevných autorít. Niektoré z nich ostávali stabilné. Iné podliehali postupným zmenám vyplývajúcim z premien v celej spoločnosti. Práva a povinnosti biskupov v cirkvi ponúkajú mimoriadne širokú škálu tém, z ktorých viaceré boli načrtnuté aj v tejto štúdií. Tým, že stáli na hierarchicky najvyšších stupňoch cirkevnej správy mali aj najširšie kompetencie v rámci diecézy, ktorá im bola zverená. Prvý veľký okruh predstavoval dohľad nad klérom. Ten začínal výberom potenciálnych klerikov, ktorí mali získať svätenia a pôsobiť v pastorácii. Priamy dohľad nad ich disciplínou a mravmi väčšinou delegoval na svojich zástupcov. Postupne sa upevňovala aj autorita biskupov vo vzťahu fundátorov k nimi zakladaným cirkevným benefíciám a ich personálnemu zabezpečeniu. Osobitnou témou sú súdne právomoci, ktoré biskupi vykonávali voči vlastným klerikom, a vo vybraných oblastiach aj voči laikom. Ich rozsah bol vo výraznej miere ovplyvnený dobovou politickou a spoločenskou situáciou. Tlak svetských autorít, predovšetkým panovníka okliešťoval mnohé z nich a presúval ich na mimocirkevné fóra. Dôležitým prejavom autonómneho postavenia každého diecézneho biskupa boli jeho zákonodarné právomoci. Biskupi mohli byť v prípade potreby pôvodcami partikulárneho kánonického práva, ktoré uplatňovali na im zverenom území. Nesmeli však, samozrejme, odporovať celocirkevnému kánonickému právu. Biskupom prináležal aj celý rad ďalších exkluzívnych právomocí. K typickým patrilo udeľovanie odpustkov, schvaľovanie štatútov cirkevných inštitúcií, udeľovanie rôznych liturgických výnimiek (právo používať prenosný oltár) a podobne. Rozsiahla skupina právomocí sa vzťahovala na laické obyvateľstvo. V závažných prípadoch k nim patrilo aj vynášanie prísnych trestov jednotlivcom aj skupinám, ako exkomunikácia či interdikt, resp. ich rušenie. Tieto právomoci vyplývali zo základných úloh biskupa v cirkvi. Ten bol predovšetkým hlavným ochrancom čistoty katolíckeho učenia v diecéze, ako aj bojovníkom proti herézam. Zodpovedal za to, že tak laici, ako aj klerici, budú dodržiavať základné princípy morálky vyplývajúce z cirkevného učenia. Okrem toho existovalo široké spektrum právomocí, ktoré boli podriadené priamo Apoštolskému stolcu. Ich rozsah sa postupne menil v závislosti od zväčšovania suverenity pápežstva vo vzťahu k svetským autoritám. V mnohých záležitostiach boli miestni biskupi len exekútormi pápežských rozhodnutí. Medzi najviditeľnejšie príklady patrilo obsadzovanie benefícií, predovšetkým tých vyšších (posty biskupov, predstavených a členov kapitúl), ale aj nižších (exemptné farnosti). Pápežskému rozhodnutiu podliehal aj celý rad záležitostí manželského práva (napr. rozluka) alebo sviatostí (napr. právo na výber spovedníka). Veľkým množstvom právomocí v diecéze súčasne disponoval tak diecézny biskup, ako aj apoštolský stolec. To sú témy, ktorým nemohol byť v práci venovaný väčší priestor. Osobitné zhodnotenie si vyžaduje aj postavenie arcibiskupa (metropolitu) voči sufragánnym biskupom. Či už ide o potvrdzovanie biskupských volieb, postavenie odvolacej inštancie biskupského súdu, riešenie súdnych sporov, v ktorých vystupujú sufragáni biskupi, alebo plnenie osobitných úloh z poverenia pápežov a ich zástupcov. Nevyhnutné je študovať práva a povinnosti biskupov vyplývajúce z univerzálneho kánonického práva vo svetle domácich uhorských pomerov a špecifik na dobových príkladoch. Je pritom potrebné mať stále na mysli dynamiku vývoja a premien, ktorým stredoveká spoločnosť neustále podliehala. Až tak bude možné túto problematiku uchopiť a pochopiť v celej šírke a hĺbke.

REFERENCES

- Bidovský, Eugen.* 1976. Orgány stredovekého súdництва v Uhorsku 1000 – 1526. In Slovenská archivistika, 11/2, 151-176.
- CDH X/6.* 1844. Fejér, Georgius (ed.). 1844. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/6. Budaë.
- CDH X/2.* 1834. Fejér, Georgius (ed.). 1834. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis X/2. Budaë.
- CDH I.* 1829. Fejér, Georgius (ed.). 1829. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I. Budaë.
- CDHA V.* 1887. Nagy, Imre (ed.). 1887. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis IV. (1347 – 1352). Budapest.
- CDHA IV.* 1884. Nagy, Imre (ed.). 1884. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis IV. (1340 – 1346). Budapest.
- CDHA II.* 1881. Nagy, Imre (ed.). 1881. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis II. (1322 – 1332). Budapest.
- CDHA I.* 1878. Nagy, Imre (ed.). 1878. Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I. (1301 – 1321). Budapest.
- CDSL I.* 1971. Marsina, Richard (ed.). Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Tomus 1. Bratislavæ.
- CIC II.* 1959. Friedberg, Aemilius (ed.). 1959. Corupus iuris canonici II. Decretalium collectiones. Graz.
- CIC I.* 1959. Friedberg, Aemilius (ed.). 1959. Corupus iuris canonici I. Decretum magistri Gratiani. Graz.
- DRMH II.* 1992. BAK, János M. – ENGEL, Pál – ROSS SWEENEY, James (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1301 – 1457. Volume II. Salt Lake City.
- DRMH I.* 1999. BAK, János M. – BÓNIS, György – ROSS SWEENEY, James (eds.). Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary 1000 – 1301. Volume I. Idyllwild.
- DSP III.* 2007. Baron, Arkadiusz – Pietras, Henryk (eds.). Dokumenty soborów powszechnych. Tom III (1414 – 1445). Kraków.
- DSP II.* 2007. Baron, Arkadiusz – Pietras, Henryk (eds.). Dokumenty soborów powszechnych. Tom II (869 – 1312). Kraków.
- Elbel, Petr.* 2007. Zlomek olomoucké konfirmační knihy z let 1452 – 1455. Předběžné výsledky rozboru opomíjeného pramene k poznání církevní topografie, diecézní správy a konfesního soužití na Moravě po polovine 15. století. In Hrdina, Jan – Zilynská, Blanka (eds.). Colloquia mediaevalia Pragensia 8. Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku. Praha,
- Erdő, Péter.* 2010. Právne postavenie Spišského prepoštvstva v Ostrihomskej arcidieceze. In Hromják, Luboslav (ed.). Z dejín Spišského prepoštvstva. Zborník z medzinárodnej konferencie pri príležitosti 800. výročia prvej známej písomnej zmienky o Spišskom prepoštvstve. Spišské Podhradie, 23-29.
- Erdő, Péter.* 2005. Kirchenrecht im mittelalterlichen Ungarn. Gesammelte Studien. Berlin.
- Erdő, Péter.* 1993. Libri sinodali tardo medievali in Ungheria. Il libro sinodale d'Esztergom. In REDC 50, 607-622.
- Érszegi, Géza.* 1994. Püspök. In Engel, Pál – Makk, Ferenc (eds.). Korai magyar történeti lexikon (9 – 14. Század). Budapest, 563-564.

- Eubel, Conradus.* 1914. Hierarchia catholica medii aevi. Volumen II. Monasterii.
- Fedeles, Tamás.* 2010. Középkori pécsi segédpüspökök. In Magyar egyháztörténeti vázlatok, 2010/1-2, 5-20.
- Feňarová, Magda.* 1964. Spišské prepošstvo. Stredoveké listiny 1248 – 1526. Inventár. Bratislava.
- Fraknoi, Vilmos.* 1899. Genealogiai kérdések (Pór Antalnak ajánlva.). In Turul, 17/3, 135-138.
- Fraknoi, Vilmos.* 1892. Oklevelek a papi levéltárakból. (Függelékül a »Nyomozások a pápai levéltárakban« című s a Századok f. évi II. és III. füzeteiben közlött cikkhez.). In Történelmi tár, 385-401.
- Hišem, Cyril – Fedorčák, Peter (eds.).* 2007. Kanonické vizitácie po Tridentskom koncile. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Košice 9. novembra 2006. Košice.
- Hlavačková, Miriam.* 2017. K zbožnosti na stredovekých hradoch. In Dvořáková, Daniela (ed.). Stredoveké hrady na Slovensku. Život, kultúra, spoločnosť. Bratislava, 115-125.
- Hledíková, Zdeňka.* 2002. Biskup. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds.). Člověk českého středověku. Praha, 139-165.
- Hrdina, Ignác A. (ed. et transl.).* 2015. Dokumenty Tridentského koncilu. Latinský text a preklad do češtiny. Praha.
- Hrdina, Jan.* 2009. Jak klerik k beneficiu přišel. Uvádění duchovních k nižším obročím ve střední Evropě ve 14. – 15. Století. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds.). Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století. Colloquia mediaevalia Pragensia XII. Praha, 347-364.
- Chaloupecký, Václav.* 1928. Slovenské diecese a tak řečená apoštolská práva. In Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy. Bratislava, II, 1-69.
- Juck, Ludovít (ed.).* 1984. Výsady miest a mestečiek na Slovensku I. (1238 – 1350). Bratislava.
- Kalous, Antonín.* 2014. Biskupské a legátské rituály a ceremonie. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds.). Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku. Praha, 317-367.
- Kalous, Antonín.* 2010. Plentitudo potestatis in partibus? Papežští legáti a nunciové ve střední Evropě na konci středověku (1450 – 1526). Brno.
- Knappek, Ludevít.* 1934. Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia so zvláštnym zreteľom na pápežské zásahy a na postavenie uhorských kráľov. Bratislava.
- Krafl, Pavel (ed.).* 2014. Synody a statuta Olomoucké diecéze v období středověku. Praha.
- Krafft, Otfried.* 2005. Papsturkunde und Heiligsprechung. Die päpstlichen Kanonisationen vom Mittelalter bis zur Reformation. Köln – Weimar – Wien.
- Krafft, Otfried.* 2004. Kommunikation und Kanonisation. Die Heiligsprechung der Elisabeth von Thüringen 1235 und das Problem der Mehrfachausfertigung päpstlicher Kanonisationsurkunden seit 1161. In Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte 58, 27-82.
- Kruppa, Nathalie – Zygnier, Leszek (eds.).* 2006. Partikularsynoden im späten Mittelalter. Göttingen.
- Kušík, Michal.* 1961. Cirkevný desiatok. In Historický časopis 9/3, 462-467.
- Labanc, Peter.* 2015. Počiatky úradu vikára spišského prepošta. In Rábik, Vladimír (ed.). Studia Historica Tyrnaviensia XVII. Trnava, 66-88.
- Labanc, Peter – Glejtek, Miroslav.* 2015. Spišské prepošstvo na prelome stredoveku a novoveku I. Príspevok k náboženským dejinám Spiša. Trnava – Kraków.
- Lakatos, Bálint.* 2015. Spor bratislavského prepošta a kapituly v rokoch 1421 – 1425. In Rábik, Vladimír (ed.). Studia Historica Tyrnaviensia XVII. Pramene k dejinám cirkevnej správy. Trnava – Kraków, 161-179.
- Lakatos, Bálint – Mikó, Gábor.* 2015. Fungovanie cirkevného súdництва v stredovekom Uhorsku. Ostrihomský tribunál v rokoch 1399 – 1428. In Kultúrne dejiny, 6/1, 28-45.
- Lehotská, Darina.* 1972. Průručka diplomatiky. Bratislava.

- Lopatková, Zuzana. 2014.* Kanonické vizitácie severozápadnej časti Podhorského dekanátu v 2. polovici 16. storočia. Trnava.
- Lukačka, Ján. 2011.* Hrad stredobodom mocenských záujmov. In Judák, Viliam – Bednár, Peter – Medvecký, Jozef (eds.). Kolíska kresťanstva na Slovensku. Nitriansky hrad a Katedrála sv. Emeráma v premenách času. Nitra, 122-133.
- Lukcsics, Pál. 1931.* XV. szádi pápák oklevelei. I. V. Márton pápa (1417 – 1431). Budapest.
- Marek, Miloš. 2010.* Formovanie farskej siete na území Nitrianskej župy v stredoveku. In Rábik, Vladimír a kol. Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Krakov, 132-215.
- Marsina, Richard. 2010.* Vývoj cirkevnej organizácie v staršom stredoveku (od najstarších čias do začiatku 12. storočia). In Rábik, Vladimír a kol. Vývoj cirkevnej správy na Slovensku. Krakov, 15-28.
- Marsina, Richard (ed.). 2003.* V kráľovstve svätého Štefana. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III. Bratislava.
- Marsina, Richard (ed.). 1997.* Legendy stredovekého Slovenska. Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov. Budmerice.
- Marsina, Richard. 1990.* Prvé obdobie uhorského diplomatického vývoja. In Slovenská archivistika 25/2, 8-20.
- Marsina, Richard. 1989.* Štúdie k Slovenskému diplomatáru II. Bratislava.
- Marsina, Richard. 1973.* Štúdie k Slovenskému diplomatáru I/2. In Historické štúdie XVIII. Bratislava, 5-119.
- Malovecká, Milota. 2006.* K uhorským cirkevným synodám v stredoveku (s podrobnou analýzou provinciálnej synody konanej v Dvoroch nad Žitavou). In Slivka, Michal – Homza, Martin (eds.). Studia archaeologica Slovaca mediaevalia V. Človek – sacrum – prostredie. Levoča, 197-206.
- Mályusz, Elemér. 2007.* Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest.
- Marek, Miloš. 2012.* Uhorské kráľovstvo na začiatku 14. storočia a misia pápežského legáta kardinála Gentilisa. In Uličný, Ferdinand – Magdoško, Drahoslav (eds.). Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín. Košice, 4-52.
- Meliš, Bernard Jozef. 2016.* Cirkevné výsady miest a mestečiek v stredoveku na Slovensku. In Historický zborník, 26/2, 2016, 26-47.
- MES III. 1924.* DEDEK, Ludovicus (ed.). Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus III. Strigonii.
- MES II. 1882.* KNAUZ, Ferdinandus (ed.). Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus II. Strigonii.
- MES I. 1874.* KNAUZ, Ferdinandus (ed.). Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus I. Strigonii.
- Mrkývka, Petr – Veselá, Renata. 1992.* Vybrané otázky z dejín kanonického práva. Brno.
- Múcska, Vincent. 2007.* Cirkevné zákony Štefana I. Svätého. In Simon, Attila (ed.). Acta historica Danubiensia I. Komárno, 11-17.
- Múcska, Vincent. 2004.* Uhorsko a cirkevné reformy 10. a 11. storočia. Bratislava.
- Olejník, Vladimír. 2015.* Spišské prepošstvo na prelome stredoveku a novoveku II. Visitatio Ecclesiarum terrae Scepusiensis 1655 – 1656. Trnava – Kraków.
- Olexák, Peter. 2006.* Kult relikvií a svätcov. In Slivka, Michal – Homza, Martin (eds.). Studia archaeologica Slovaca mediaevalia V. Človek – sacrum – prostredie. Levoča, 75-82.
- Oslanský, František. 1987.* Význam cirkevných desiatkov v stredoveku na Slovensku. In Historický časopis 35/6, 361-370.
- Péterffy, Carolus (ed.). 1741.* Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXV. Pars I. Posonii.
- Pór, Antal. 1889.* Kálmán, győri püspök (1317 – 1375). In Századok V, 369-384.
- Rábik, Vladimír (ed.). 2014.* Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus IV. Camera apostolica 1 (Libri formatarum 1425 – 1524). Trnavae – Romae.

- Rábik, Vladimír (ed.). 2009.* Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus II. Registra supplicationum ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia. Volumen 1 (1342 – 1415). Trnavae – Romae.
- RDSL II. 1987.* Sedlák, Vincent (ed.). Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Tomus 2. Bratislavae.
- Ruttikay, Alexander. 2016.* O počiatkoch kresťanstva na území Slovenska, význame cyrilo-metodskej misie a jej odozvách v 10. – 11. storočí [On the Origins of Christianity in the Territory of the Slovak Republic, Significance of Missionary Work of Cyril and Methodius and Responses to it in the 10th – 11th Centuries]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/2, 2-10.
- Solymosi, László. 1992.* Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból. In Léveltári Közlemények, 63/1-2, 137-161.
- Szentirmai, Alexander. 1961.* Die ungarische Diözesansynode im Spätmittelalter. In Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Weimar, 266-292.
- Šimončič, Jozef – Karabová, Katarína. 2015.* Kanonické vizitácie Dunajského dekanátu v Spišskom biskupstve z roku 1832. Kraków.
- Šotník, Stanislav. 2001.* Hospodárske a majetokovoprávne vzťahy pri správe fár na Slovensku do polovice 14. storočia. In Slovenská archivistika 36/1, 41-58.
- Šotník, Stanislav. 1999.* Zakladacia listina fary v Ponikách z roku 1310. In Slovenská archivistika, 34/1, 36-54.
- Šotola, Jaroslav. 2007.* Kariéra v čiernom. Predpoklady pro získání farního benefícia v 18. století. In Časopis Matice moravské, 126/2, 319-341.
- Theiner, Augustin. 1860.* Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Tomus II. Romae.
- Theiner, Augustin. 1859.* Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Tomus I. Romae.
- Wagner, Carolus (ed.). 1774.* Analecta Scepussii sacri et profani. Pars I. Viennae.
- Tomko, Jozef. 1995.* Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku. Spišské Podhradie.
- Tóth, Norbert, C. 2014.* Magyarország késő-középkori főpapi archontológiája (1458–1526). (Érsekek, püspökök, segédpüspökök, vikáriusok, valamint jövedelemkezelők). Budapest.
- Uličný, Ferdinand. 2013.* Dejiny Slovenska v 11. až 13. storočí. Bratislava.
- Vladár, Vojtech. 2017.* Dejiny cirkevného práva. Trnava.
- Vladár, Vojtech. 2009.* Pramene práva katolíckej cirkvi v historickom vývoji. Plzeň.

Zoznam skratiek

- cap. = kapitola
Col. = Koloman (kráľ)
č. = číslo
čl. = článok
hl. = hlava
Lad. = Ladislav I. (kráľ)
lib. = liber
LK = Lateránsky koncil
OstS = Ostrihomská synoda
SabS = Sabolčská synoda
tit. = titulus

SUMMARY: THE RIGHTS AND DUTIES OF BISHOPS FROM THE KINGDOM OF HUNGARY IN THE ADMINISTRATION OF DIOCESES IN THE 11TH – 14TH CENTURIES AS RELATED TO THE CANON LAW. The text deals with the most important rights and duties of medieval bishops as defined by canon law. Although many of them were subject to change, several basic tasks of the bishops remained unchanged. The study does not deal with the authority of the bishops that arose from their position in the sacral area (*in pontificalibus*). Attention is paid to their authority in the area of religious governance (*in spiritualibus*) and property administration (*in temporalibus*). Firstly, it discusses the process of episcopal ordination. Only a proper authorization enables the bishop to acquire the above-mentioned powers. One of the essential authorities assigned to a bishop is the administration of ecclesiastical property. Gradually, the bishops gained increasing influence on the conduct of their patrons. The rights of secular patrons to manipulate with the property freely were slowly limited. The episcopal supervision of their occupation became stricter. Bishops were responsible for supervision of the proper conduct of church institutions in the diocese. Similarly, all the clerics who worked with them were subject to their supervision. This is closely connected with the bishops' jurisdiction over clerics and in selected areas, over laymen as well. In case of violation of the norms of canon law and the principles of Christian morality, they could also administer the most severe punishments (excommunication, interdict). Bishops also had different rights. These included the right to grant indulgences, to approve the statutes of church institutions, to regulate some liturgical affairs, etc. They themselves acted as legislators of their own diocese. They could approve their own particular norms of canon law at church synods. Metropolitan bishops had special powers. They represented the appellate jurisdiction of bishops' courts. They have resolved various disputes between suffragan bishops and others. In addition, they had an influence on the occupation of the posts of the suffragan bishops (they confirmed them). The issue of bishops' rights and duties is extremely broad so the presented study focuses only on the most important ones. Many of them are confronted with specific examples from the Hungarian environment.

doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of History
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
mglejtek@ukf.sk